MARXISTA ISMERETEK
KISKÖNYVTÁRA 151

F. V. KONSZTANTYINOV

ALAP ÉS FELÉPÍTMÉNY

FILOZÓFIA, POLITIKAI GAZDASÁGTAN, TÁRSADALOMTUDOMÁNY

SZIKRA

SZIKRA

F. V. KONSZTANTYINOV

ALAP ÉS FELÉPÍTMÉNY

SZIKRA

BUDAPEST 1952

Az orosz eredeti címe:

Профессор Ф. В. КОНСТАНТИНОВ

О БАЗИСЕ И НАДСТРОЙКЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО „ПРАВДА“ МОСКВА 1951

Fordította

TOLNAI PÁL

Felelős kiadó a Szikra Könyvkiadó vezérigazgatója

Az emberek az élethez szükséges anyagi javak termelésével foglalkoznak; cserélik és fogyasztják ezeket a javakat. Foglalkoznak még politikával, tudománnyal, művészettel, irodalommal, filozófiával. Mindebből a társadalmi élet bonyolult és sokszínű folyamata tevődik össze, kialakul a társadalom történelmi mozgása, haladó fejlődése az alacsonyabb formákból a magasabbakba.

Marx és Engels előtt a filozófusok, a szociológusok és a történészek azzal vesződtek, hogy a bonyolult és sokszínű társadalmi életben miképpen válasszák el a „fontos" jelenségeket a „nem fontos" jelenségektől, a lényegeseket a lényegtelenektől, a szükségeseket a véletlenektől. Minthogy mindegyik burzsoá szociológus és történész valamilyen eleve feltételezett és kedvenc eszméből indult ki (és indul ki ma is), ennek következtében a burzsoá szociológusok és történészek valamennyi „szociológiai" rendszerében hihetetlen önkény, zűrzavar, szubjektivizmus uralkodott (és uralkodik ma is), ami pedig távol áll a tudománytól.

Marxnak és Engelsnek, a társadalom fejlődéstörvényeiről szóló igazi tudomány megteremtőinek hatalmas érdeme abban rejlik, hogy ők állapították meg legelőször „azt az eddig ideológiai burjántól ellepett egyszerű tényt, hogy az embereknek előbb enniök, inniok, lakniok és ruházkodniok kell, mielőtt politikával, tudománnyal, művészettel, vallással stb. foglalkozhatnak; hogy tehát a közvetlen anyagi létfenntartási eszközök termelése, s ezzel egy nép vagy korszak mindenkori gazdasági fejlődési foka

az az alap, amelyből az illető emberek állami berendezései, jogi felfogása, művészi, sőt vallási képzetei kifejlődtek, így tehát ebből az alapból kell ezeket magyarázni, nem pedig ahogy eddig történt, megfordítva"[1].

Az ember létfenntartásához szükséges anyagi javak termelése elsődleges, alapvető és kezdettől fogva adott történelmi tény, amely nélkül nincs sem társadalom, sem társadalmi élet. Következésképpen az embereknek azok az egymás közötti viszonyai, amelyek a termelés folyamatában alakulnak ki, tehát a termelési viszonyok, ugyancsak elsődlegesek. Ezek alkotják azt a reális bázist — alapot —, amely meghatározza a politikai, a jogi, a vallási, a művészi, a filozófiai nézeteket és az e nézeteknek megfelelő intézményeket.

Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" írt híres előszavában a következőképpen fogalmazza meg a történelmi materializmus nagyjelentőségű tételét az alapról és a felépítményről:

„Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségszerű, saját akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek egymással, amelyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. E termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, melyen egy jogi és politikai felépítmény emelkedik, s amelynek a társadalmi tudat meghatározott formái felelnek meg."[2]

Amint látjuk, Marx itt úgy határozza meg az alapot, mint a termelési viszonyok összességét, mely viszonyok az anyagi termelőerők meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. A történelmileg meghatározott alapnak felelnek meg: a politikai és jogi felépítmény — melyet az alap határoz meg — és a „társadalmi tudat meghatározott formái".

---

[1] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 2. köt. Szikra 1949. 163. old.

[2] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 339—340. old.

Lenin abban látta Marx történelmi érdemét, hogy Marx, megteremtve a társadalomról szóló tudományt, elsőként állapította meg, hogy a társadalmi viszonyok anyagi és ideológiai viszonyokra oszlanak. Ez utóbbiak visszatükrözik az előbbieket.

Anyagi viszonyokon termelési, gazdasági viszonyokat értünk, amelyek a szocializmus korszakáig spontán módon jöttek létre, s nem hatották át előzetesen az emberek tudatát. Ezzel szemben az ideológiai viszonyok úgy alakulnak ki, hogy előzetesen áthatják az emberek tudatát.

Lenin és Sztálin nagy érdeme, hogy klasszikus műveikben továbbfejlesztették a marxizmus tanítását az alapról és felépítményről, ezek változásának és fejlődésének törvényszerűségeiről, továbbá elméletileg elemezték és tudományosan bebizonyították a kapitalista alapnak és felépítményének állandóan fokozódó rothadását, reakciós voltát és pusztító jellegét. Halhatatlan műveikben általános érvényű következtetéseket vontak le a kapitalista alap és a kapitalista felépítmény forradalmi megsemmisítésének, valamint a szocialista alap és az annak megfelelő szocialista felépítmény megteremtésének reális folyamatából.

Az alap és felépítmény problémáját a legteljesebben és legsokoldalúbban Sztálin elvtárs világította meg és fejlesztette tovább, „A dialektikus és a történelmi materializmusról", valamint a „Marxizmus és nyelvtudomány" című zseniális munkáiban.

„. . . a társadalomtörténet törvényeinek tanulmányozásához a kulcsot nem az emberek fejében, nem a társadalom nézeteiben és eszméiben, hanem abban a termelési módban kell keresni, amelyet a társadalom az egyes adott történelmi időszakokban gyakorlatilag alkalmaz — a társadalom gazdasági életében"[3] — mondja Sztálin elvtárs.

A társadalom fejlődését meghatározó erő az anyagi javak termelésének módja. A termelési mód határozza meg a társadalom szerkezetét, a társadalmi rend jellegét,

[3] A SzK(b)P története. Szikra 1951. 150. old.

a társadalom eszméit, nézeteit és intézményeit. „Amilyen a társadalom termelési módja, olyan, alapjában véve, maga a társadalom is, olyanok a társadalom eszméi és elméletei, politikai nézetei és intézményei"[4].

Sztálin elvtárs „A dialektikus és a történelmi materializmusról" című zseniális művén vörös fonálként húzódik végig az, hogy a társadalmi viszonyokat egyrészt gazdasági, termelési viszonyokra, másrészt ideológiai viszonyokra osztja. E felosztás nélkül nincs és nem is lehet történelmi materializmus, amint nem lehet történelmi materializmusról szó a nélkül a sarkalatos tétel nélkül sem, hogy a társadalmi lét határozza meg a társadalmi tudatot.

Az alapról és felépítményről szóló tétel alapján megmagyarázhatjuk nemcsak az ideológiai jelenségek és a társadalom gazdasága közötti viszonyt, hanem a politikai, jogi és más intézmények viszonyát is egyfelől az adott társadalom politikai, jogi és más nézeteihez, másfelől az adott társadalom gazdasági rendjéhez.

Sztálin elvtárs újabb zseniális munkája, a „Marxizmus és nyelvtudomány", „A dialektikus és a történelmi materializmusról" című filozófiai művének folytatása és továbbfejlesztése.

A „Marxizmus és nyelvtudomány" klasszikusan meghatározza az alapot és a felépítményt, feltárja belső összefüggésüket, kölcsönhatásukat, a régi, idejétmúlt alap és felépítmény keletkezésének, fejlődésének és megszűnésének törvényszerűségét, valamint annak a folyamatnak a jellegét, melynek során a régi, idejétmúlt alapot és felépítményt új alap és felépítmény váltja fel. Ez a hatalmas mű leleplezi az alapra és felépítményre vonatkozó vulgáris, leegyszerűsítő, antimarxista nézeteket és zseniálisan, mélyrehatóan feltárja a felépítmény szerepét a társadalom fejlődésében.

Mit nevezünk tehát a társadalom alapjának?

„Az alap: a társadalom gazdasági rendje, a társada-

[4] Ugyanott, 149. old.

lom fejlődésének adott szakaszában" — mondja Sztálin elvtárs[5]. A társadalom gazdasági rendje azoknak a történelmileg meghatározott termelési viszonyoknak az összessége, melyek az emberek között az anyagi javak termelésének folyamatában kialakulnak. Ezeket a termelési viszonyokat a társadalom termelőerőinek állapota határozza meg, melyeknek változásával elkerülhetetlenül megváltozik a társadalom gazdasági alapja is. A kapitalista társadalom alapját a termelési eszközök kapitalista magántulajdona jellemzi, a kizsákmányolás viszonyai, vagyis, hogy a munkásokat a kapitalisták kizsákmányolják és elnyomják. Belső természete szerint a kapitalista alap — csakúgy, mint a rabszolgatartó és feudális alap — antagonisztikus, mivel uralomra és alávetettségre épül.

Sztálin elvtárs „A dialektikus és a történelmi materializmusról" című munkájában a következőképpen jellemzi a tőkés termelési viszonyokat, vagyis a tőkés társadalom alapját: „A kapitalista rendben a termelési viszonyok alapja az, hogy a termelési eszközök a tőkés tulajdonában vannak, de nincsenek tulajdonában a termelésben dolgozók, a bérmunkások, akiket a tőkés sem meg nem ölhet, sem el nem adhat, mert személyileg függetlenek, de akik meg vannak fosztva a termelési eszközöktől, s hogy éhen ne haljanak, munkaerejüket kénytelenek eladni a kapitalistának és kénytelenek magukra venni a kizsákmányolás jármát"[6].

A kapitalista gazdasági rend, a kapitalista alap részletes elemzésével foglalkozik „A tőke" három kötete és Marx számos más zseniális munkája. A kapitalista gazdasági rend állapotának tudományos elemzését az imperializmus szakaszában Lenin adja meg „Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" című zseniális munkájában és egyéb műveiben. Ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik Sztálin elvtárs is számos munkájában.

---

[5] *Sztálin.* Marxizmus és nyelvtudomány. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései (Marr-vita). Szikra 1950. 223. old.

[6] A SzK(b)P története. 154—155. old.

A kapitalista alap már régen reakcióssá vált. Az általa felidézett ellentmondások és antagonizmus elkerülhetetlenül és menthetetlenül pusztulásba viszik. A proletariátus forradalmi osztályharcát a kapitalizmus ellen a kapitalista gazdasági rend szülte, annak belső természetéből ered és semmiféle rendelettel, a burzsoá államok reakciós kormányainak semmiféle erőszakos lépésével sem lehet megszüntetni.

A szocialista forradalom eredményeképpen Oroszországban a kapitalista alapot felváltotta a szocialista alap, amelyet a termelési eszközök szocialista társadalmi tulajdona, az ember ember által való kizsákmányolásának megszűnése, s a szocialista társadalom szabad dolgozói közti együttműködés és kölcsönös segítség viszonyai jellemeznek.

A Sztálini Alkotmány 4. cikkelye kimondja: „A SzSzKSz gazdasági alapját a gazdaság szocialista rendszere és a munka- és termelőeszközök szocialista tulajdona alkotják, amelyek annak eredményeképpen szilárdultak meg, hogy a gazdaság kapitalista rendszerét felszámolták, a munka- és termelőeszközök magántulajdonát megszüntették és az ember ember által való kizsákmányolásának véget vetettek." A szocialista gazdasági rend elve az, hogy: „mindenki képességei szerint, mindenkinek végzett munkája szerint". A szocialista társadalomban a termelési viszonyok teljes összhangban vannak a termelőerők jellegével. A szocializmusban a termelés társadalmi jellegét a termelési eszközök társadalmi tulajdona támasztja alá.

A szocialista alap korunk leghaladóbb alapja. Életerejét, előnyét és fölényét a kapitalista alappal szemben már bebizonyította. Országunk rövid történelmi idő alatt óriási ugrást tett az elmaradottságból a haladásba. A szovjet nép Lenin—Sztálin pártjának vezetésével felépítette a szocializmust és sikeresen halad előre a kommunizmushoz vezető úton.

Valamely adott társadalom *gazdasági alapját* vagy gazdasági rendjét *meg kell különböztetni a termeléstől, a ter-*

melés folyamatától. A termelés folyamata: a társadalom és a természet közötti kölcsönhatás folyamata, az alap vagy a társadalom gazdasági rendje pedig az emberek közötti termelési viszonyok történelmileg meghatározott összessége. Ezek a termelési viszonyok kapcsolatban vannak a társadalom termelőerőinek meghatározott állapotával és függnek tőlük.

Az alap tehát a társadalom gazdasági rendje a társadalom fejlődésének adott szakaszában. Az alap sajátossága az — hangsúlyozza Sztálin elvtárs —, hogy a társadalmat gazdaságilag szolgálja.

Mit is jelent a társadalmat gazdaságilag szolgálni? Ez azt jelenti, hogy az anyagi javak termeléséhez nemcsak termelőerőkre van szükség, hanem termelési viszonyokra is. Az emberek közötti termelési viszonyok nélkül lehetetlen a termelési folyamat, következésképpen lehetetlen a társadalom léte is. Az osztálytársadalomban az alap antagonisztikus, osztályjellegű.

A gazdasági alap meghatározza a társadalmi felépítményt.

Mit jelent a társadalmi felépítmény? Milyen társadalmi jelenségeket foglal magában?

„A felépítmény: a társadalom politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézetei és az ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények"[7]. Míg az alap különleges sajátossága abban rejlik, hogy a társadalmat gazdaságilag szolgálja, addig „a felépítmény különleges sajátosságai abban rejlenek, hogy a felépítmény politikai, jogi, esztétikai és más eszmékkel szolgálja a társadalmat és létrehozza a társadalom számára a megfelelő politikai, jogi és egyéb intézményeket"[8].

Az alaphoz hasonlóan a felépítmény is történelmi jellegű. A történelmileg meghatározott gazdasági alapnak

---

[7] *Sztálin.* Marxizmus és nyelvtudomány. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései. 223. old.

[8] *Sztálin.* A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései. 294—295. old.

meghatározott, az adott társadalomnak az alap által létrehozott felépítménye felel meg. A feudális alapnak megvan a maga feudális felépítménye, megvannak a maga társadalmi, politikai és egyéb nézetei, intézményei, a kapitalista alapnak ugyancsak megvan a maga kapitalista felépítménye és a szocialista alapnak is megvan a neki megfelelő és az általa meghatározott szocialista felépítménye.

Következésképpen a felépítménynek az a jellemző sajátossága, hogy az alap hozza létre, továbbá, hogy „a felépítmény annak az egy korszaknak a terméke, amelynek folyamán az adott gazdasági alap él és működik. Éppen ezért a felépítmény rövidéletű, megszűnik és eltűnik az adott alap megszűnésével és eltűnésével"[9].

A régi, idejétmúlt felépítmény megszüntetését és új felépítménnyel való helyettesítését a történelmi szükségszerűség írja elő, az, hogy biztosítani kell a szabad fejlődést a társadalom termelőerői számára.

A felépítmény jellegzetes sajátossága az is, hogy nincs közvetlen kapcsolata a termeléssel, a termelési folyamattal. Csak közvetve, gazdasági alapján keresztül van kapcsolata a termeléssel. A termelési folyamatban, a termelőerőkben és ezek fejlődésének színvonalában végbemenő változások nem közvetlenül és nem egyszerre hatnak a felépítmény megváltozására, hanem közvetve, az alapon keresztül, az alapban végbement változásokon keresztül.

Az emberek termelési viszonyainak gyökeres megváltozása, a gazdasági alap forradalmi változása végeredményben a termelőerők állapotának változásaitól függően és azoknak megfelelően történik. Az alapnak ez a gyökeres megváltozása pedig gyökeresen megváltoztatja a társadalmi felépítményt.

Marx megvizsgálta azt a folyamatot, melynek során az idejétmúlt alapot és a hozzátartozó felépítményt forradalmi úton új alap és új felépítmény váltja fel, és a követ-

---

[9] *Sztálin.* Marxizmus és nyelvtudomány. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései. 226. old.

kezőket írta: „A társadalom anyagi termelőerői, fejlődésük bizonyos fokán ellentmondásba jutnak a meglevő termelési viszonyokkal, vagy — ami ennek csak jogi kifejezése — a tulajdonviszonyokkal, melyek között eddig mozogtak. Ezek a viszonyok a termelőerők fejlődési formáiból a termelőerők béklyóivá csapnak át. Ekkor a társadalmi forradalom korszaka következik be. A gazdasági alap megváltozásával lassabban vagy gyorsabban átalakul az egész óriási felépítmény"[10].

Következésképpen az óriási társadalmi felépítmény megváltozása némileg elmarad a termelőerők változásától. Ez az elmaradás először is a társadalmi létet visszatükröző tudat, eszmék, nézetek ideológiai természetével, másodszor pedig a régi, idejétmúlt eszmékét, nézeteket és intézményeket védelmező idejétmúlt erők reakciós tevékenységével függ össze.

Az osztálytársadalomban a felépítménynek osztályjellege van. Az uralkodó osztály hozza létre és nem az egész társadalom szükségleteit szolgálja, hanem csupán az uralkodó osztályét. A felépítmény ebben különbözik a nyelvtől, amelyet az egész nemzet, egy adott nép hozott létre, nem pedig valamelyik osztály, s amely egyformán kiszolgálja az adott társadalom különböző osztályait és a különböző társadalmak különböző alapját. A nagy orosz nyelv és a Szovjetunió más népeinek nyelve éppen úgy kiszolgálta a kapitalista alapot és a burzsoá társadalom valamennyi osztályát, mint amilyen nagyszerűen kiszolgálja ma a szocialista alapot, a szocialista kultúrát, a szocialista társadalom életének minden területét.

A felépítménynek igen fontos vonása, hogy miután a történelmileg meghatározott alap termékeként, visszatükröződéseként létrejött, tevékenyen visszahat az alapra, mely őt létrehozta.

A vulgáris materialistákkal, ökonomistákkal, mensevikekkel, kautskystákkal, jobboldali szocialistákkal és az

[10] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 340. old.

ösztönösség, a „minden magától megy", a kapitalizmusnak a szocializmusba való békés belenövése elméletének egyéb híveivel szemben a marxisták mindig elismerték a felépítmény aktív szerepét, a haladó eszméknek, a haladó társadalmi és politikai intézményeknek a társadalom életében és fejlődésében betöltött nagy mozgósító, szervező és átalakító szerepét.

„A felépítményt az alap hozza létre — írja Sztálin elvtárs —, ez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy a felépítmény csupán visszatükrözi az alapot, hogy passzív, semleges, közömbös magatartást tanúsít alapjának sorsa iránt, az osztályok sorsa, a rend jellege iránt. Ellenkezőleg, miután létrejött, hatalmas cselekvő erővé válik, tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz, hogy segítsen az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében.

Másként nem is lehetséges. Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyujtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítményének felszámolásáért. Mihelyt a felépítmény lemond erről a kisegítő szerepéről, mihelyt a felépítmény a maga alapja aktív védelmének álláspontjáról a közömbösség álláspontjára helyezkedik saját alapja irányában és egyforma magatartást tanúsít az osztályok irányában, legott elveszti felépítmény minőségét és megszűnik felépítmény lenni"[11].

2

A felépítménynek tehát cselekvő szerepe van, szolgálja az alapot, mely őt létrehozta.

A felépítmény cselekvő jellege megnyilvánulhat az önmagát túlélő alap, társadalmi rend és uralkodó osztály

[11] *Sztálin.* Marxizmus és nyelvtudomány. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései. 224—225. old.

védelmében, megóvásában. A mai kapitalista társadalomban pontosan ilyen funkciója van a felépítménynek, amikor védelmezi a velejéig rothadt, önmagát túlélt kapitalista alapot a pusztulástól. Ennek a felépítménynek reakciós szerepe van, gátolja a termelőerők fejlődését.

A kapitalizmus, mint gazdasági rendszer, teljesen túlélte önmagát. A tőkés termelési viszonyok már régóta hallatlan mértékben gátolják a mai hatalmas termelőerők fejlődését. A periódikus gazdasági válságokat, úgyszintén a pusztító imperialista háborúkat a kapitalista rend természete idézi elő és azokban a kapitalista alap reakciós volta nyilvánul meg.

A reakciós, kapitalista felépítmény, elsősorban a reakciós burzsoá állam és a reakciós burzsoá politikai s egyéb nézetek, eszmék, elméletek arra vannak hivatva, hogy megvédjék és meg is védik, óvják, mentegetik a kapitalista alapot minden aljasságával és bűnével együtt. Lenin erről így írt:

„A politikai intézmények gazdasági alapon emelkedő felépítmények. Látjuk például, hogy a modern európai államok különböző politikai formái arra szolgálnak, hogy megszilárdítsák a burzsoázia uralmát a proletariátus felett"[12].

A monopólium előtti kapitalizmusból a monopolkapitalizmusba, vagyis az imperializmusba való átmenettel együtt ment végbe az átmenet a burzsoá demokráciából az imperialista reakcióba.

A mai kapitalizmust az jellemzi, hogy túladott még a korlátozott, rothadt, hamis és megvesztegethető burzsoá demokrácián is és áttért a fasizmusra, a dolgozók fölötti nyilt terrorista diktatúrára. A reakciós burzsoázia nyilt terror, erőszak, rablóháborúk segítségével igyekszik megvédeni a pusztulástól a kapitalizmus pilléreit, a kapitalista alapot és az egész burzsoá társadalmat. Ebben foglalható össze a burzsoá felépítmény reakciós szerepe.

---

[12] *Lenin.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 67. old.

Lenin „A II. Internacionále csődje" című munkájában azt írja, hogy az elnyomó, kizsákmányoló osztályoknak uralmuk fenntartása érdekében két társadalmi funkcióra van szükségük: a hóhér és a pap funkciójára. A hóhérnak, másszóval a kizsákmányoló államnak erőszakkal el kell fojtania — és el is fojtja — az elnyomott és kizsákmányolt tömegek tiltakozását és felháborodását.

A pap, másszóval a burzsoázia valamennyi ideológusa, beleértve a jobboldali szocialista szolgahadat, az elnyomott tömegeket csalóka kilátásokkal hitegeti, mérgezi és bomlasztja öntudatukat, hogy megbékítse őket a fennálló burzsoá renddel, megbénítsa elszántságukat a kapitalizmus elleni harcra és megtörje forradalmi szellemüket. Arra törekszik, hogy kiölje belőlük a saját erejükbe vetett hitet, azt a hitet, hogy meg tudják dönteni a tőkések hatalmát, hogy végre tudják hajtani a szocialista forradalmat és fel tudják építeni a kizsákmányolás és elnyomás nélküli társadalmat. Ez a burzsoá felépítmény igazi társadalmi funkciója. A burzsoá felépítmény cselekvő szerepét abban foglalhatjuk össze, hogy körömszakadtáig védelmezi a tőkés gazdasági rendet, a bérrabszolgaságnak és a dolgozók féktelen kizsákmányolásának rendjét.

Elvileg más szerepet tölt be a szocialista felépítmény, mely a Szovjetunióban a szocialista alapnak megfelelően jött létre.

A szocialista felépítmény, elsősorban a szocialista állam — a kommunista párt vezetésével — minden intézkedését arra irányította, hogy végezzen a régi alappal és a kizsákmányoló osztályokkal, és hogy biztosítsa az új, a szocialista alap, valamint az új társadalmi rend győzelmét.

„Az utóbbi harminc év folyamán — írja Sztálin elvtárs — Oroszországban megszűnt a régi kapitalista alap és új, szocialista alap épült. Ennek megfelelően megszűnt a kapitalista alapon nyugvó felépítmény és létrejött az új felépítmény, amely megfelel a szocialista alapnak. Követ-

kezésképpen a régi politikai, jogi és egyéb intézményeket új, szocialista intézmények váltották fel"[13].

A szocialista felépítmény azt a funkciót tölti be, hogy minden eszközzel védi, erősíti és továbbfejleszti a szocialista alapot.

Ilymódon a szocialista társadalomban is teljes mértékben érvényes az az általános történelmi törvényszerűség, hogy egyrészt az alapnak meghatározó szerepe van a felépítménnyel kapcsolatban, másrészt a felépítménynek aktív szerepe van az alappal kapcsolatban. A szocialista felépítmény az őt meghatározó szocialista alapra támaszkodik.

A proletariátus diktatúrája és a kommunista párt — a proletárdiktatúra rendszerének vezető ereje — már a szocialista alap győzelme előtt létrejött és e győzelem döntő feltétele volt. A proletariátus diktatúrája — tanítja Sztálin elvtárs — a kapitalista viszonyok megsemmisítése és a kapitalista alap összezúzása révén jön létre. Ebben mutatkozik meg a szocialista forradalom sajátossága a burzsoá forradalommal szemben, a szocialista alap kialakulásának sajátossága a kapitalista alap kialakulásával szemben és következésképpen a szocialista állam (mint a legfontosabb politikai felépítmény) különleges szerepe a szocialista alap megteremtésében.

A kapitalista gazdasági alap ösztönösen jött létre a feudalizmus méhében. Ez azért volt lehetséges, mert a kapitalizmus és a feudalizmus egyaránt a termelési eszközök magántulajdonán alapult. Más a helyzet a szocialista gazdasági alap kialakulásánál. A szocialista gazdasági alap nem jöhetett és nem jöhet létre ösztönösen a kapitalizmus méhében, mert a kapitalizmussal szöges ellentétben áll, a kapitalizmusnak legradikálisabb, legforradalmibb tagadása.

A kapitalizmus méhében csupán a szocialista alap meg-

[13] *Sztálin.* Marxizmus és nyelvtudomány. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései. 223—224. old.

teremtésénél nélkülözhetetlen anyagi termelőerők jönnek ösztönösen létre. A szocializmus nem valósulhatott volna meg, ha a kapitalizmus nem hozta volna létre nemzeti és világméretekben a munka óriási arányú társadalmasítását. A kapitalista társadalomban azonban a munkának ez a társadalmasítása a kapitalista magántulajdon alapján történik. De a munka társadalmasítása csak az egyik anyagi előfeltétele a szocializmusnak, a szocialista alapnak. A szocialista alap megteremtésének döntő előfeltétele a szocialista forradalom, a kisajátítók erőszakos kisajátítása, a proletárdiktatúra létrehozása. A proletárdiktatúra a szocialista gazdaság megteremtésének, kialakításának és győzelmének döntő politikai eszköze. A szocialista felépítmény sajátos szerepére azonban a szocialista alapnak nemcsak kialakulásához van szüksége, hanem további progresszív fejlődéséhez is.

A szocialista felépítménynek ez a sajátos szerepe abból ered, hogy a szocialista rend alapja a társadalmi, szocialista tulajdon és az egész népgazdaság országos méretű, tervszerű szervezettsége. A szocialista gazdasági rend nem tűri az ösztönösséget, az automatizmust.

A termelési eszközök magántulajdonán alapuló kapitalista rendben a gazdasági törvények ösztönösen hatnak, a szocialista rend azonban megköveteli az egész népgazdaság tudatos, tervszerű, központosított vezetését, a gazdasági törvények tudatos felhasználása alapján. Ezt a vezető és szervező szerepet tölti be a szocialista állam.

Bár a felépítménynek a szocializmusban ilyen sajátos szerepe van, végeredményben itt, a szocialista társadalomban is érvényesül az alap meghatározó szerepe a szocialista felépítménnyel kapcsolatban. A szocialista állam a szovjet társadalom gazdasági alapjában végbement változásokkal összefüggésben fejlődött, változtatta formáit és funkcióit. A szocialista alap, vagyis a szocialista termelési viszonyok megerősödésével megszilárdult az emberek tízmillióinak szocialista öntudata is, gyökeret vertek az új, szocialista nézetek.

Amikor a marxisták felépítményről beszélnek, a felépítményt alkotó elemek — politikai, jogi, esztétikai; filozófiai nézetek és az ezeknek megfelelő intézmények — összességét tartják szem előtt.

Ennek a bonyolult és hatalmas szocialista felépítménynek kialakulása és megszilárdulása korántsem valósult meg egycsapásra a szovjet hatalom létrejötte után. Amint Sztálin elvtárs írja, ez a folyamat az utolsó harminc év alatt ment végbe. Még ma is, amikor a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet korszakát éljük, a kommunista pártnak, a szovjet államnak, a szocialista társadalom fejlett tagjainak harcolniok kell a szovjet emberek tudatában még meglévő kapitalista csökevények ellen: a munkához való nem szocialista viszony ellen, a lakosság elmaradt rétegeiben a szocialista tulajdon nem kellő megbecsülése ellen, a régi szokások és a régi, burzsoá erkölcs maradványai ellen.

Mindebben megmutatkozik az a tény, hogy a tudat bizonyos mértékben elmarad a lét mögött, az anyagi életfeltételek, így a szocialista alap fejlődése mögött.

Sztálin elvtárs a felépítményt jellemezve, a politikai, jogi és egyéb nézeteket teszi az első helyre. Az intézmények pedig, akár politikai, jogi vagy másfajta intézményekről van szó, a megfelelő politikai, jogi és egyéb nézetekből erednek és azoktól függnek. Ez a dolgok történelmi menete.

A társadalmi fejlődés során, a társadalom anyagi életének fejlődésével kapcsolatos szükségletek kifejezőjeként először az új, az élenjáró politikai, jogi és más társadalmi nézetek jönnek létre, és csak azután az e nézeteknek megfelelő intézmények. A kapitalista termelési mód ellentmondásai és a proletariátusnak ebből eredő osztályharca talaján, valamint a tudomány fejlődésének alapján először a proletárdiktatúra eszméje, a proletárdiktatúráról szóló marxi tanítás jött létre. Később, amikor a proletárdiktatúra eszméjét az emberek milliói magukévá tették, az eszme anyagi erővé vált, és a szocialista forradalom ered-

ményeként megvalósult a proletárdiktatúra, s létrejöttek a proletárdiktatúra intézményei.

A felépítmény és az alap kölcsönös összefüggésének sztálini értelmezése magában foglalja azt a mély gondolatot is, hogy a felépítmény mindig az emberek tudatos tevékenységének eredményeként jön létre, eltérően az alaptól, amely (a szocializmusig) ösztönösen jött létre és alakult ki.

Ismeretes, hogy a forradalmak időszakában, amikor az ösztönös társadalmi fejlődést a forradalmi tömegek tudatos tevékenysége váltja fel, a régi, idejétmúlt felépítményt — mint valami egészet — megsemmisítik, felszámolják.

A forradalmi osztály a régi, felszámolásban levő felépítmény helyébe a kialakuló új alapnak megfelelően tudatosan létrehozza az új felépítményt. Az új felépítmény egyes elemei (új politikai, jogi, filozófiai nézetek, haladó eszmék) már a forradalom előtt létrejönnek. Az új felépítmény egésze azonban csupán a forradalom időszakában alakul ki. Lenin „A bojkott ellen" című cikkében a következőket írja:

„Marx egész történelmi felfogásából következik, hogy olyan nagyra becsülte a forradalmi szakaszokat az emberiség fejlődésében; mert éppen ezekben az időszakokban oldódik meg az úgynevezett békés fejlődés szakaszaiban lassan felgyülemlett sok ellentmondás. Éppen ezekben a szakaszokban mutatkozik meg a legjobban, hogy milyen közvetlen szerepet játszanak a különböző osztályok a társadalmi élet formáinak meghatározásában, ilyenkor rakják le a politikai «felépítmény» alapjait, amely azután hosszú ideig támaszkodik a megújult termelési viszonyok bázisára"[14].

Az oroszországi szocialista forradalom folyamán, a régi, burzsoá termelési viszonyok összetörése során, a munkásosztály, Lenin—Sztálin pártjának vezetésével, megterem-

[14] *Lenin.* Marx, Engels, marxizmus. Szikra 1949. 193. old.

tette az új politikai felépítmény alapjait, létrehozta és megszilárdította a proletárdiktatúrát. Az új politikai felépítmény, a szovjet állam volt az a döntő erő, amelynek segítségével a régi gazdaság átszervezése és az új, szocialista gazdaság megteremtése végbement.

A szocialista termelési viszonyok reális, tartós alapul szolgálnak a hatalmas szocialista felépítmény egésze számára, vagyis a szocialista társadalom politikai, jogi, filozófiai, művészeti nézetei és az e nézeteknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények számára.

3

A népszerű marxista irodalomban és a pedagógiai gyakorlatban a társadalmi tudat minden formáját, így a tudományos ismeretek valamennyi területét is rendszerint fenntartás nélkül a felépítményhez sorolták. Nem egy esetben a felépítményt túlságosan tágan értelmezték, helytelenül körébe vonták például a nyelvet is. Ez nagy hiba volt és a nyelvtudomány területén szomorú következményei lettek.

Minden tudománynak — a természettudománynak és társadalomtudománynak — közös rendeltetése, hogy objektív igazságot adjon (és valóban ad is), amely független az embertől és az emberiségtől. Ez a legelső. Másodszor, a tudomány fejlődése a nemtudástól a tudáshoz vezet, a nem teljes igazságtól a teljes igazsághoz, a viszonylagos igazságtól az abszolút igazsághoz. A tudományok fejlődésében megvan a folytonosság, a kapcsolat. A tudósok minden nemzedéke az előző nemzedékre támaszkodik. Ez a törvényszerűség egyaránt jellemzi az ismeretek minden területét. Amikor azonban megállapítjuk ezt a közös vonást, nem szabad szem elől tévesztenünk a természettudományok és a társadalomtudományok közti különbségeket sem.

A kutatás tárgyának különbözősége határozza meg a társadalomtudományok és a természettudomány jellegé-

nek különbözőségét, különböző viszonyukat a termeléshez, az alaphoz, a felépítményhez, az osztályokhoz. Lenin azt írta, hogy ha a geometriai alaptételek osztályérdekeket érintenének, akkor kétségbevonnák ezeket az alaptételeket. Ha érintenének . . . Ezek az alaptételek azonban és sok természeti törvény, valamint mechanikai, fizikai és kémiai törvények rendszerint nem érintik közvetlenül az osztályérdekeket és ennyiben szolgálhatnak különböző termelési módokat és ellentétes célokat. Más a helyzet a társadalomtudományok terén. Itt maga a kutatás tárgya — a vagyoni viszonyok, a kizsákmányolás és a munkabér kérdései, az államra és a jogra vonatkozó kérdések stb. — közvetlenül érinti az osztályérdekeket.

A társadalomtudományok meghatározott alap talajából nőnek ki, valamelyik osztály érdekeit tükrözik elméleti síkon, az adott osztály politikai ideológiáját fejezik ki, és éppen ezért felépítmény jellegűek. Így például a burzsoá politikai gazdaságtan, a burzsoá „szociológia", az állam- és jogelméletek a burzsoá osztály politikai ideológiáját fejezik ki. A kapitalista alap talajából nőnek ki és szerves részei a kapitalista alapon emelkedő felépítménynek.

Marx és Engels, a munkásosztály ideológusai, megsemmisítő bírálat alá vették a burzsoá politikai gazdaságtant és a burzsoá idealista szociológiát. Ezek helyébe és ellensúlyozására megalkották a proletár politikai gazdaságtant, a történelmi materializmust, a legtárgyilagosabb és legigazabb társadalomtudományt. A politikai gazdaságtan — csakúgy, mint bármely társadalomtudomány — elejétől végig pártos, minthogy a harcban álló osztályok leglényegesebb, legéletbevágóbb érdekeit érinti.

„A politikai gazdaságtan terén — írja Marx „A tőke" előszavában — *a szabad tudományos kutatás* nemcsak ugyanazzal az ellenséggel találja magát szemben, mint minden más téren. A tárgy sajátságos természete, mely kutatása anyagául szolgál, az emberi kebel leghevesebb, legkicsinyesebb és leggyűlölködőbb szenvedélyeit állítja ellene csatasorba, a magánérdek fúriáit. Az angol magas

egyház pl. inkább megbocsátja, ha 39 hitcikkelye közül 38-at megtámadnak, mintha pénzbeli jövedelmének $^1/_{39}$ részét támadják meg. Manapság még az ateizmus is culpa levis (könnyű vétek) a hagyományos tulajdonviszonyok bírálatához képest"[15].

Marx azt írja, hogy a burzsoá politikai gazdaságtan egy sereg kérdésben csupán addig maradhatott tudományos színvonalon, míg a proletariátus osztályharca a burzsoázia ellen lappangó állapotban volt és csak szórványosan jelentkezett. De amint a proletariátus osztályharca — gyakorlatilag és elméletileg — a burzsoá gazdaságra nézve mind élesebb és fenyegetőbb formát öltött, akkor „ez halálharangja volt a tudományos polgári gazdaságtannak. Nem arról volt ezentúl már szó, hogy ez vagy az az elméleti megállapítás igaz-e, hanem arról, hogy a tőkének hasznos-e vagy káros, kellemes-e vagy kellemetlen, rendőrileg tilos-e vagy sem? Az önzetlen kutatás helyére megfizetett áltudomány lépett, az elfogulatlan tudományos vizsgálat helyére a rossz lelkiismeret és az apologetika gonosz szándéka"[16].

A közgazdaságtan burzsoá professzorainak egyetlenegy szavát sem szabad elhinnünk — írja Lenin — „mihelyt a politikai gazdaságtan általános elméletéről van szó.... Mert a politikai gazdaságtan a modern társadalomban éppen olyan párttudomány, mint az *ismeretelmélet*. A gazdaságtan professzorai nagyjában és egészében csak a tőkésosztály tudós segédei, a filozófia-professzorok pedig a teológusok tudós segédei"[17].

Az, amit Marx és Lenin a burzsoá közgazdaságtanról mondott, teljes mértékben vonatkozik az egész burzsoá „szociológiára", történetírásra, jogi „tudományokra", mert mindezek valójában áltudományok, a kapitalizmus nyílt védelmezői. A burzsoá társadalom-„tudomány" a kapi-

---

[15] *Marx*. A tőke. 1. köt. Szikra 1949. 12. old.
[16] Ugyanott, 17. old.
[17] *Lenin*. Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra 1949. 350, 351. old.

talista alap talaján nő, az hozta létre, azt szolgálja, azt védi.

Lenin a burzsoá társadalomtudománnyal kapcsolatban a következőket írta: „«elfogulatlan» társadalmi tudomány nem lehetséges olyan társadalomban, amely az osztályharcon épül fel. Így vagy amúgy, de az *egész* hivatalos és liberális tudomány *védelmezi* a bérrabszolgaságot, a marxizmus viszont könyörtelenül hadat üzen ennek a rabszolgaságnak. A bérrabszolgaság társadalmában elfogulatlan tudományt várni — ez éppoly bárgyú naívság lenne, mint elfogulatlanságot várni a gyárosoktól abban a kérdésben, hogy fel kell-e emelni a munkások bérét a tőke profitjának rovására"[18].

Az igazi társadalomtudományt — a marxizmust — Marx és Engels teremtették meg, Lenin és Sztálin pedig továbbfejlesztették. A marxizmus a munkásosztály alapvető érdekeinek tudományos kifejezése, a munkásosztály tudományos politikai ideológiája. Ez a pártos tudomány a kapitalista alap és felépítmény tagadásaként jött létre. A szocializmusban a marxista politikai, jogi, esztétikai és filozófiai nézetek alkotják a szocialista alapra épült szocialista felépítményt, visszatükrözik az alapot, elősegítik további megszilárdulását és fejlődését. Ugyanakkor a marxizmus a tudományban — többek közt a filozófiában — a megelőző időszakban végbement fejlődés eredményeként jött létre. A marxizmus átvette a „klasszikusok" politikai gazdaságtanának racionális magvát (a munkaértékelmélet elemeit), Hegel tanításából pedig dialektikájának racionális magvát stb. A burzsoá társadalom-„tudomány" pedig, vagyis a különféle burzsoá társadalmi, politikai elméletek, melyeknek az a rendeltetésük, hogy védelmezzék és szolgálják a kapitalista alapot, annak felszámolásával együtt felszámolásra kerülnek.

Ami a speciális burzsoá gazdasági és történelmi kutatásokat illeti, a marxizmus csak az összegyűjtött gazdag

[18] *Lenin.* Válogatott művek. 1. köt. Szikra 1949. 65. old.

tényanyagot veszi át, gondosan leválasztva a marxizmussal szöges ellentétben álló általudományos burzsoá elméleteket. Sem a burzsoázia nem tudja felhasználni a marxista tudomány eredményeit, sem a proletariátus a társadalomról szóló burzsoá általudományt.

Másként áll a dolog a természettudománnyal. Míg a társadalomtudományok egy meghatározott alap talaján keletkeznek, mint annak visszatükröződése, addig a természettudomány — mint a természet visszatükröződése, a természet erőinek és törvényszerűségeinek megismerése — az anyagi javak termelésének szükségleteiből, a technika fejlődésének szükségleteiből és abból a szükségszerűségből jött létre, hogy a természet elemi erőit a társadalom a maga számára meghódítsa.

Engels a természettudományok és a termelés kapcsolatának jellemzésére a következőket írja:

„Tanulmányozni kell a természettudomány egyes ágainak *egymást követő fejlődését.* — Először volt a *csillagászat*, amelyre a pásztor- és földművelő népeknek már csak az évszakok miatt is feltétlenül szükségük van. A csillagászat csak a *matematika* segítségével fejlődhet. Ezért ehhez is hozzákezdenek. — Továbbá a földművelés bizonyos fokán s bizonyos vidékeken (a víz felemelése öntözés céljaira Egyiptomban) és különösen a városok, a nagy építkezések létrejöttével s a kézművesség kifejlődésével karöltve, kialakul a *mechanika.* Ez csakhamar szükségletté válik a *hajózás* és *hadviselés* számára is. — A mechanikának ugyancsak szüksége van a matematika segítségére s így ösztökéli ennek fejlődését. Így már kezdettől fogva a termelés határozza meg a tudományok keletkezését és fejlődését"[19].

Ez volt a helyzet az ókorban. A rabszolgatartó társadalom hanyatlásával és pusztulásával együttjárt a kultúra és a tudomány hanyatlása is. A feudalizmus első évszázadai

[19] *Engels.* Dialektik der Natur. Marx—Engels Gesamtausgabe. 1935. 645. old.

egybefonódnak a tudományos gondolat üldözésével, a vallási sötétség, a teológia, a skolasztika osztatlan uralmával. A tudomány azonban a középkori sötét éjszaka után újult erővel életre kel és „ezt a csodát ismét a termelésnek köszönhetjük" — írja Engels[20].

Toricelli hidrosztatikáját az a gyakorlati szükség hozta létre, hogy Olaszországban (Lombardiában) szabályozni kellett a hegyi patakokat, szükség volt tehát hidrotechnikai berendezésekre.

A villamosság tudománya valójában csak akkor indult komoly fejlődésnek, amikor eljutottak oda, hogy termelési célokra gyakorlatilag felhasználják. A technikai fejlődés szükséglete hajtja előre a termeléssel közvetlenül összefüggő természettudomány és műszaki tudomány fejlődését.

Így tehát a természettudományoknak, mint a természet törvényeivel, a tárgyak fizikai, kémiai és egyéb tulajdonságaival foglalkozó ismeretek összességének egyik sajátossága az, hogy a felépítménytől eltérően nemcsak az alapon keresztül, hanem közvetlenül is kapcsolatban vannak a termeléssel, a termelési folyamattal.

A középkori kézműiparral szemben az egész modern nagyipar mind a kapitalista, mind a szocialista társadalomban a természettudomány, általában a tudomány adatainak tudatos alkalmazásán alapul. A modern nagyipar egyetlen napig sem lehet meg a tudomány alkalmazása és felhasználása nélkül. Különösen vonatkozik ez olyan termelési ágakra, mint a gépgyártás, elektrotechnikai ipar, vegyiipar, hadiipar, szénbányászat, ásványolajipar és más iparágak.

A társadalomtudományok, a társadalom fejlődéstörvényeinek ismerete megadja a munkásosztálynak, mint a társadalom élenjáró osztályának a lehetőséget, hogy tudatosan befolyásolja a társadalmi fejlődés menetét a szocialista forradalom győzelmének kiharcolása, a szocia-

[20] Ugyanott.

lista forradalom győzelme után pedig a szocializmus és a kommunizmus építése érdekében. A természettudomány, a természet törvényszerűségeit visszatükrözve, lehetővé teszi a társadalom számára, hogy szolgálatába hajtsa a természet elemi erőit: a szél, a hő, a gőz, a villamosság erejét, az atomenergiát, az anyagok mechanikai, fizikai és kémiai tulajdonságait.

A természettudomány, így az alkalmazott tudományok is, mint például a géptan, mechanika, fizika, kémia, agrobiológia, általánosítja az emberiség rendkívül gazdag gyakorlati, termelési tapasztalatait. Marx a tudományt a társadalmi fejlődés egyetemes szellemi termékének nevezi, vagyis „az egyetemes történeti fejlődés termékének, e fejlődés absztrakt lényegét tekintve"[21]. Míg a kézművesek és a parasztok gyakorlati és termelési tapasztalatai igen korlátoltak és kezdetlegesek, inkább csak az a jártasság jellemzi őket, amely nemzedékről nemzedékre, apáról fiúra szálló szokásokban, eljárásokban, termelési fogásokban nyilvánul meg, addig a tudomány összegezi, tudományosan általánosítja az egész emberiség tapasztalatának legkiválóbb eredményeit.

Az elméleti gondolkodáson alapuló haladó tudománynak az a sajátossága, hogy nem csupán általánosítja az emberiség multbeli tapasztalatait, hanem ezeknek a tapasztalatoknak alapján új utakat tör mind magának a tudománynak fejlődése számára, mind pedig a technika és általában a termelőerők fejlődése számára. A gőz erejének, a villamosságnak, az atomenergiának felfedezése, új vegyi elemek felfedezése, új érc- és ásványlelőhelyek feltárása, az ércek és ásványok hasznos fizikai és vegyi tulajdonságainak feltárása, mindez szemléltetően bizonyítja a haladó tudomány erejét és hatalmát, valamint szerepét a termelőerők fejlődésében.

Marx a kapitalista termelés fejlődését jellemezve, a

---

[21] Lásd *Marx—Engels* Archivum, II (VII) köt. Partyizdat 1933. 161. old. (németul-oroszul).

következőket írta: „Ezzel a centralizációval, vagyis *sok tőkésnek kevesek által történő kisajátításával* karöltve kifejlődik a munkafolyamat mind nagyobb méretű kooperatív formája, a tudomány tudatos technikai alkalmazása . . ."[22]

A monopolkapitalizmus korszakában a monopóliumok korlátozzák, sőt egyenesen akadályozzák a tudomány fejlődését és alkalmazását, a tudományos felfedezések alkalmazását, amennyiben azaz állótőke elértéktelenedéséhez vezet. A nagyüzemi termelés azonban az imperializmus korszakában sem nélkülözheti sem az iparban, sempedig a mezőgazdaságban a tudomány adatainak alkalmazását és felhasználását. Az értéktöbblet-termelés növelése a tudomány és a technika fejlődésétől is függ.

A munka termelékenységének fejlődése együttjár „a tudomány és a technika . . . áramlásával"[23] — állapítja meg Marx.

Különösen nagy szerepe és működési területe van a tudománynak a szocializmusban és a kommunizmusba való átmenetnél. Itt az egész társadalom — az anyagi termeléstől és a gazdasági alaptól kezdve egészen a felépítményig — a tudomány valamennyi vívmányának, a természet és a társadalom fejlődéstörvényeinek tudatos alkalmazása és felhasználása alapján alakul ki és fejlődik.

A felépítménynek az a sajátossága, hogy a társadalomnak meghatározott eszméket szolgáltat és a társadalom számára megfelelő intézményeket hoz létre. A természettudományok ugyancsak létrehoznak eszméket, elméleteket, felismernek és megalkotnak törvényeket, elveket, amelyek a dolgok, a jelenségek valóságos, tényleges viszonyait és összefüggéseit tükrözik vissza. A természettudomány, az alkalmazott és technikai tudományok — mechanika, géptan, fizika, kémia, talajtan, agrobiológia — és egyéb tudományok alkalmazása azonban nemcsak eszméket és elméleti elveket visz a termelésbe, hanem újfajta gépeket, új-

[22] *Marx.* A tőke. 1. köt. 824. old.
[23] Ugyanott, 653. old.

fajta termékeket, új növény- és állatfajtákat is; a geológusok felkutatják, megállapítják és feltárják a föld méhének új kincseit, az ércek, ásványok és ritka fémek lelőhelyeit, s mindezeket az ember szolgálatába állítják. A kémia minden új vívmánya, írja Marx, megsokszorozza a hasznos anyagok számát és a már ismert anyagok felhasználási lehetőségeit[24].

A szovjet tudósok, mérnökök felhasználják a haladó, modern tudomány tényeit és a tudományt továbbfejlesztve, az újtípusú gépek, szerszámgépek, turbinák százait hozzák létre; a szovjet vegyészek új nyersanyagokat (műanyagokat), pótanyagokat találtak fel, amilyen anyagok a természetben nem is fordulnak elő.

A modern vegyészetnek sikerült a szilárd tüzelőanyagot (a kőszenet) folyékonnyá tenni; ásványolajból a hasznos származéktermékek százait állítják elő. Az emberiség mindezt a haladó tudománynak köszönheti.

A nagy Micsurin meg kiváló tanítványa és követője, Liszenko akadémikus, sokezer más tudóssal együtt, kifejlesztve az agrobiológiai tudományt, újtípusú növényfajtákat termelt ki és termel ki folyamatosan, és megnöveli a mezőgazdasági növények terméshozamát. A szovjet talajkutatóknak, a haladó tudomány fejlesztésével, sikerült megváltoztatniok a talaj termőképességét. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet a tudomány és a termelés maximális közeledését jelenti. Az élenjáró szovjet tudósok harcolnak a tudománynak a termeléstől, a gyakorlattól való elszakítása ellen, harcolnak a tudomány és a termelés sokoldalú maximális kapcsolatáért.

A tudomány elszakítása a termeléstől természetellenes. A kapitalizmus a munkásosztály fokozottabb kizsákmányolására alkalmazza a természettudomány törvényeit a nagyiparban és részben a mezőgazdaságban. Ezzel a kapitalizmus — antagonisztikus természeténél fogva, valamint a szellemi és fizikai munka között a kapitalizmus-

[24] Lásd ugyanott.

ban elmélyülő ellentétnél fogva — növeli a szakadékot a dolgozók — a társadalom legfőbb termelőereje — és a tudomány között.

Csak a szocializmus és a kommunizmus hidalja át ezt a szakadékot, úgy, hogy szoros kapcsolatot teremt tudomány és munka között és felemeli a dolgozók kulturális és technikai színvonalát.

A szocialista társadalomban a termelés és a termelőerők fejlődése, valamint a természettudomány fejlődése között sok a közös vonás: egyik is, a másik is arra irányul, hogy alávesse a természet elemi erőit a társadalmi fejlődés érdekeinek és hogy ezeket az erőket a társadalom szolgálatába állítsa. Az antagonisztikus társadalmi alakulatokban viszont, különösen pedig a kapitalizmusban, a termelés mint értéktöbblet-termelés lép fel, a tudomány és a természettudomány pedig a tőkét, az értéktöbblet-termelés növelését szolgálja.

A szocializmusban és a kommunizmusban, ahol megszűnik az antagonizmus, majd a szellemi és fizikai munka közötti ellentét is, különösen szemléltető módon nyilvánul meg a tudomány és a termelés egysége.

E közvetlen kapcsolatban, mely a termelés és a természettudomány s technika között fennáll, nyilvánul meg az az eltérés, ami megkülönbözteti ezeket a tudományágakat az alapot szolgáló és a termeléssel csak közvetve, az alapon keresztül kapcsolatban álló ideológiai felépítménytől.

A természettudomány és törvényei egyformán szolgálhatják a kapitalista és a szocialista termelést, a munkások kizsákmányolását és a dolgozók anyagi jólétének emelését, az amerikai és más imperialista agresszorok kezében a pusztítás ügyét és másutt az alkotó szocialista munka ügyét.

Pasteur nagyszerű felfedezése nálunk a betegségek, a járványok elleni harc ügyét szolgálja — a baktériumháborút előkészítő amerikai imperialisták kezében pedig ezrek és milliók kiirtását segíti elő.

Euklidész geometriája, amely a rabszolgatartó társada-

lomban jött létre, lényeges változás nélkül egyaránt szolgálja a kapitalista és a szocialista termelést. Ebben a vonatkozásban a természettudományok bizonyos mértékben emlékeztetnek a technikára, a gépekre. A kapitalizmusban a természettudományok a gépekhez hasonlóan ellenséges erőként állnak a munkásokkal szemben, mert ez az erő a tőke kezében van. A kapitalizmus a szellemi és a fizikai munka kettéválasztását ellenségesen szembenálló ellentétekké fejleszti — mondja Marx: „Mint ahogy a természetes rendszerben agy és kéz összetartoznak, a munkafolyamat is egyesíti az agy és kéz munkáját. Később ellenséges ellentétekké válnak szét"[25]. A nagyipar „a *tudományt* mint önálló termelőtényezőt elválasztja a munkától s a tőke szolgálatába hajtja"[26]. Látjuk tehát, Marx a természettudományt úgy jellemzi, mint a termelőerők egyikét, mint a termelés egyik potenciáját, amely csak a tőkés termelési mód antagonisztikus természeténél fogva válik önálló és a munkással ellenségesen szembenálló erővé.

A tőke a gépeket, a technikát, a tudományos felfedezéseket, a tudományt elnyomó erőként, a kizsákmányolás és az uralom eszközeként állítja szembe a munkásosztállyal.

„A tudomány a tőkésnek általában «semmibe» sem kerül, ez azonban a legkevésbbé sem akadályozza meg abban, hogy a tudományt ki ne zsákmányolja. A tőke éppúgy bekebelezi az «idegen» tudományt, mint az idegen munkát"[27].

A tudomány belső természeténél fogva arra hivatott, hogy megkönnyítse a munkát, az embermilliók életfeltételeit, hogy növelje hatalmukat a természet és a természet elemi erői felett; az a rendeltetése, hogy kiszélesítse az emberek szellemi látókörét. A kapitalizmusban a kapitalisták kezében azonban a tudomány az elnyomás, a kizsákmányolás, a pusztítás eszközévé lett.

---

[25] *Marx*. A tőke. 1. köt. 549. old.
[26] Ugyanott, 390. old.
[27] Ugyanott, 416. old. (jegyzetben).

„Amilyen mértékben lesz úrrá az ember a természet felett — írja Marx —, ugyanolyan mértékben esik az ember más emberek rabságába vagy válik saját aljasságának rabjává. Úgylátszik, még a tudomány tiszta fénye sem ragyoghat másként, mint a tudatlanság sötét hátterén . . . És az ellentét egyfelől a mai ipar és tudomány, másfelől a nyomor és a bomlás között, ez az ellentét korunk termelőerői és termelési viszonyai között: kézzelfogható, uralkodó és vitathatatlan tény"[28].

A természettudomány terén elért hatalmas felfedezéseknek a termelőerők létrehozását, fejlesztését kell szolgálniok és a lehető legnagyobb mértékben elő kell segíteniök az egész társadalom, az egész emberiség gazdagságának növekedését.

Az emberi lángelme hatalmas felfedezései a kapitalizmusban a pusztítás, a rombolás ügyét szolgálják. A kapitalizmusban a tudomány — a kultúra legnagyszerűbb megnyilvánulása — kiindulóponttá vált a világkultúra valamennyi eredményének megsemmisítéséhez. A reakciós, imperialista tábor, élén az Amerikai Egyesült Államokkal, atombombával fenyegeti a népeket. Az emberiség, a békeszerető népek feladata, hogy megfékezzék a háborús gyujtogatókat és olyan társadalmi viszonyokat hozzanak létre, amelyekben az emberi lángelme legnagyszerűbb eredményei, a hatalmas tudományos felfedezések csakis a népet, a béke céljait elősegítő anyagi javak termelését szolgálják.

Csak a szocializmusban szolgálja a tudomány valóban a társadalmat, az egész népet. Csakis a szocialista társadalomban megy végbe a szellemi és a fizikai munka közti ellentét felszámolásának folyamata. A szocialista társadalomban a tudomány tiszta fénye ragyogja be az emberek tízmillióinak kulturális és technikai felemelkedését.

A természet a szocialista termelési viszonyok alapján a szocializmusban hatalmas arányokban átalakul; erői a

[28] *Marx—Engels.* Válogatott művek. 1. köt. 336. old.

szabad emberek hatalma alá kerülnek. Megvalósul a marxizmus megalapítóinak nagyszerű előrelátása, hogy az ember igazán csak akkor fog uralkodni a természeten, ha úrrá lesz saját társadalmi viszonyai felett.

A tudomány és a technika legújabb vívmányainak felhasználásával grandiózus méretekben épül a kommunizmus anyagi és technikai alapja. Átalakul az ország földrajzi képe. Megváltozik egyes folyók iránya, folyókat és tengereket összekötő hatalmas csatornák létesülnek, óriási öntözőcsatornák épülnek, amelyek segítségével sokmillió hektár földet öntöznek majd és látnak el vízzel; eddig terméketlen pusztaságokat gazdag termőföldekké változtatnak és biztosítják az állandó magas terméshozamot.

A tudomány és technika legújabb eredményeinek felhasználásával a Szovjetunióban egyre több hatalmas vízierőművet létesítenek, amelyek olcsó villamosenergiával látják el az ipart és a mezőgazdaságot.

Az ország sztyeppés vidékeinek mezőgazdasága sokat szenvedett az aszálytól. A kolhozparasztok és a szovjet tudósok az állandó magas terméshozam biztosítása érdekében a tudományra támaszkodva megvalósítják a természet átalakításának hatalmas sztálini tervét, megalkotják a mezővédő erdősávok összefüggő rendszerét, ezáltal biztosítják a nedvesség megőrzését és távoltartják a káros hatású forró szeleket.

A mezővédő erdőültetvények nagyszerű sztálini tervét sikeresen valósítja meg millió és millió kolhozparaszt. A Szovjetunióban a tudomány egyre mélyebben hatol be a termelés valamennyi ágába, és egyre jobban meghonosodik a szocialista társadalom életének minden területén.

A tudomány — a tőke foglya és rabszolgája — a szocializmusban megszabadult bilincseitől és béklyóitól, először vált szabad és hatalmas erővé, először egyesült a fizikai munkával. Éppen ezért a tudomány szerepe a szocializmusban rendkívül megnőtt és állandóan tovább nő.

A szocialista iparnak az a jövője, hogy a gyárak és üzemek hatalmas tudományos laboratóriumokká változ-

nak át, ahol a kommunista társadalom mérnöki és technikusi színvonalra emelkedett dolgozóinak milliói a tudomány és a technika kimagasló eredményeinek felhasználásával nagyteljesítményű gigantikus géprendszereket irányítanak. Megteremtik az anyagi javak bőségét, egyidejűleg pedig újabb utakat törnek a tudomány és a technika fejlődése számára. A kommunizmus számtalan csíráját már ma is megfigyelhetjük. A holnap újabb csírákat rejteget.

De nemcsak a szocialista üzemek, gyárak, kolhozok és szovhozok alakulnak át. A legbonyolultabb gépekkel felszerelt hatalmas, szocialista vállalatokká alakulnak át a fizikai, kémiai, biológiai és egyéb laboratóriumok is. Itt dolgozik majd a tudósok egész hadserege, hogy mind újabb és újabb titkokat csikarjon ki a természettől és hogy újabb és újabb törvényszerűségeit fedje fel.

A szovjet tudósok sikeresen oldják meg azt a feladatot, amely elé Sztálin elvtárs állította őket — a legrövidebb időn belül elérni és túlszárnyalni a külföldi tudomány eredményeit.

A szovjet tudósok igen rövid történelmi idő alatt sikeresen oldják meg azokat a bonyolult feladatokat, amelyek elé a párt és a szovjet kormány állította őket. Ez a tény a szovjet tudomány növekvő erejét bizonyítja és azt, hogy a tudomány fejlődése számára a szocializmus teremti meg a legkedvezőbb feltételeket.

A burzsoá társadalomban, ahol a termelési apparátust csak részben használják ki, és gyárakat meg üzemeket zárnak be, ahol csökkentik a vetésterületet és megsemmísítik a termést, ott a tudósok nincsenek érdekelve abban, hogy újabb, magasabb teljesítőképességű gépeket, szerszámgépeket szerkesszenek. A kapitalizmusban a tudósokat nem érdekli, hogy ahol egy kalász termett, ott teremhetne kettő is. A kapitalizmus semmi ösztönzést nem nyujt ehhez; a tudósok életét és alkotókészségét meddővé teszi.

A tőkés országokban a tudomány fejlődésének forrása és ösztönzője elsősorban a háború, valamint azok a szük-

ségletek, melyeket a háború és a haditechnika támaszt, másszóval az a feladat, hogy kiirtsák az emberek millióit, hogy elpusztítsák a termelőerőket.

A szocializmusban ezzel szemben határtalan lehetőségek nyíltak meg mind a tudomány sokoldalú fejlődése, mind a termelőerők fejlődése előtt.

A szocialista társadalomban a tudomány a népet szolgálja. Elszakíthatatlan kapcsolat fűzi a néphez, fejlődése az egész nép érdeke. Nálunk a tudomány fejlesztésében nemcsak a hivatásos tudósok vesznek részt, hanem a munkások és kolhozparasztok milliói is.

A szocializmusban a tudomány fejlődését, miként az egész társadalom fejlődését is, az egységes állami terv szabja meg.

A természettudománynak, amennyiben az embertől és az emberiségtől független objektív természeti törvények ismeretét nyujtja, annyiban nincs sem osztálytartalma, sem pártos jellege. Euklidész geometriai állításainak, Archimedész, Lomonoszov, Mengyelejev törvényeinek sincs semmiféle osztálytartalma.

A tudomány azonban a gyakorlatilag ellenőrzött és bebizonyított objektív törvényeken és objektív igazságokon kívül tartalmazza még a törvények elméleti értelmezését, a törvényekből levont általános elméleti, filozófiai következtetéseket is, egyszóval a tudománynak vannak még filozófiai, ideológiai alapjai is. Ezek az általános elméleti, filozófiai következtetések, akárcsak a törvények magyarázata is, közvetlenül kifejezésre juttatják az osztályok világnézetének alapjait; lehetnek materialisztikusak, tudományosak, azaz igazak, de lehetnek idealisztikusak, metafizikusak, azaz tudományellenesek is.

A haladó, igazi tudomány mindig materialisztikus volt és gyökeres ellentétben állt az idealizmussal és a vallással. A burzsoá társadalom tudományában uralkodó irányzat reakciós, ami a kapitalizmus rothadásával függ össze, s e tudomány reakciós burzsoá filozófiai és ideológiai alapjaiból következik.

A burzsoázia és tudós segédei kiforgatják a tudomány lényegét, misztikát és idealizmust visznek bele.

Közismert, hogy a fizika terén elért olyan jelentős eredmény, mint az elektron felfedezése, egyike azoknak a számtalan bizonyítékoknak, amelyek az emberi megismerés végtelenségét igazolják. Ez a felfedezés ismét igazolja a dialektikus materializmus igazát és megbízhatóságát.

Ezzel szemben a reakciós burzsoá fizikusok a filozófiai idealizmusból, a machizmusból indultak ki és a papi népbutítás kedvéért az elektronra vonatkozó nagy tudományos felfedezésből a szubjektív megismerésre, az objektív törvények hiányára, az „anyag eltűnésére" stb. vonatkozó tudományellenes, idealista következtetéseket vontak le.

Tudjuk, hogy a reakciós burzsoá fizikusok idealista szellemben értelmezik Einstein relativitás-elméletét és végeredményben arra az állításra lyukadnak ki, amire a papok, hogy a világmindenség véges. A reakciós burzsoá fizikusoknak ez az iskolája elfogadja az elektron szabad akaratáról szóló megállapítást és más ehhez hasonló idealista badarságokat.

Lenin, amikor elemezte a fizika válságát a burzsoá társadalomban, a következőket írta:

„Szóval a mai «fizikai» idealizmus éppúgy, mint a tegnapi «fiziológiai» idealizmus, csak azt jelenti, hogy a természettudományok egyik ágában a természetbúvárok egyik iskolája lecsúszott a reakciós filozófiához, mert nem tudott a metafizikus materializmustól egyenesen és egyszerre a dialektikus materializmushoz felemelkedni. A jelenkori fizika azonban azon az úton van, hogy ezt a lépést megtegye, és meg is fogja tenni, de a természettudomány egyedül helyes módszere és egyedül helyes filozófiája felé nem egyenesen halad, hanem cik-cakban, nem tudatosan, hanem ösztönösen, nem úgy, hogy világosan látná a «végcélt», hanem tapogatódzva, ingadozva, sőt olykor hátat fordítva a célnak. A jelenkori fizika vajúdik. Most szüli a dialektikus materializmust. A szülés fájdalmas. Az ele-

ven és életképes lényen kívül elkerülhetetlenül világra jönnek bizonyos holt anyagok is, hulladékok, melyeknek helye a szemétgödörben van. E hulladékok közé tartozik az egész fizikai idealizmus, az egész empiriokritikai filozófia az empirioszimbolizmussal, empiriomonizmussal stb. stb. egyetemben"[29].

Lenin hangsúlyozta, hogy a fizika válsága nem csupán a tudomány növekedésének és a régi fogalmak szétzúzásának a válsága, hanem olyan válság, melyet a rothadó kapitalizmus, a kapitalista társadalomban uralkodó reakciós, idealista filozófiának a tudományra gyakorolt végzetes hatása idézett elő.

A munkásosztály, a szocialista társadalom átveszi a fizika, a kémia területén a burzsoá tudósok speciális felfedezéseit, de ugyanakkor leválasztja és elveti mindazokat az idegen, reakciós, idealista és metafizikus elemeket, melyeket a burzsoá tudósok a tudományba belevittek.

„Ezek a professzorok a legértékesebb műveket képesek ugyan adni a kémia, a fizika története speciális területén, de *egyetlenegynek* sem szabad közülök elhinnünk *egyetlenegy szót sem*, amikor filozófiáról van szó"[30].

Amint látjuk, Lenin arra tanít bennünket, hogy a burzsoá tudományban, különösen pedig a burzsoá természettudományban meg kell különböztetnünk a gyakorlatilag ellenőrzött és bebizonyított speciális ismereteket — amelyek a természet tényleges, reális törvényszerűségeivel foglalkozó igaz, objektív ismeretek — a tudomány filozófiai, ideológiai alapjaitól.

Az igazi tudomány és felfedezései nem állanak semmiféle belső összefüggésben az idealizmussal — a két dolog pontosan ellentéte egymásnak. Csak a burzsoá reakciósok, a haladás ellenségei kísérelik meg, hogy belső összefüggést állapítsanak meg a tudományos fizikai felfedezések és az idealista zagyvaságok között. Az igazi tudomány belsőleg

[29] *Lenin.* Materializmus és empiriokriticizmus. 319—320. old.
[30] Ugyanott, 350. old.

mindig csak a materializmussal függött össze és természeténél fogva csakis materialista lehet. Lenin és Sztálin műveikben példákat adnak nekünk arra, hogy a burzsoá tudósok természettudományos felfedezéseiben hogyan különböztessük meg a burzsoá ideológiát, a reakciósat, tudománytalant és az objektív igazságot, amelyet a szocializmus számára, a szocializmus érdekében át kell vennünk és fel kell használnunk.

Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus" című könyvéből idézett részletek, de maga az egész zseniális lenini mű is erről tanúskodik.

Lenin azt írja, hogy az idealizmus és a tudomány, így a fizika is, nem függnek össze, sőt egyenesen kizárják egymást.

Sztálin elvtárs, amikor 1946-ban választási beszédét tartotta, ezeket mondta: „Bizonyos vagyok abban, ha megfelelő segítséget nyujtunk tudósainknak, akkor ők nemcsak elérik, hanem a közeljövőben túl is szárnyalják az országunk határain túl elért tudományos eredményeket"[31].

A feladatnak abban a felvetésében, hogy el kell érnünk és túl is kell szárnyalnunk a külföldi tudományos eredményeket, vagyis a kapitalista országok tudományos eredményeit, természetesen nem a tudomány ideológiai és filozófiai alapjairól van szó, hanem az olyan jelentős, speciális felfedezésekről, mint például az atomenergia felfedezése stb.

A szovjet tudósok, akik tudományunkat számos jelentős felfedezéssel gazdagították, így elsősorban az atomenergia felfedezésével, becsülettel megoldják azokat a feladatokat, melyeket a párt vezetője a szovjet tudomány elé kitűzött.

Ez a helyzet a speciális tudományok, a természet törvényszerűségeivel foglalkozó tudományok terén. Ami pedig a természettudomány ideológiai, filozófiai alapjait illeti, ezen a téren az élenjáró szovjet tudomány és a kapitalista

[31] *Lenin—Sztálin.* A munkáról. Szikra 1950. 436. old.

országok tudományának reakciós irányzata között kíméletlen, engesztelhetetlen harc folyik. Két világnézet harca ez: a szocialista világnézet harcol a burzsoá világnézet ellen, a materialista az idealista ellen, a dialektika a metafizika ellen.

Az osztálytársadalomban nemcsak a társadalomtudományoknak, hanem filozófiai, ideológiai alapjukat tekintve a természettudományoknak is osztály- és pártjellegük van. Éppen ezért a mai fizika, kémia, élettan, biológia és még az olyan exakt tudomány is, mint a matematika, elkeseredett harc színhelye, ahol a haladó tudomány és képviselői ütköznek meg a reakciós tudománnyal és képviselőivel, a materializmus harcol az idealizmus ellen, a dialektika a metafizika ellen. Ez a harc végeredményben az osztályharcot tükrözi vissza.

A szovjet biológusok, Micsurin követői — élükön Liszenkóval — harcolnak a mendelisták-morganisták ellen, Pavlov követői a fiziológia reakciós, idealista irányzatai ellen, a szovjet fizikatudósok egyes szovjet fizikusok idealista ingadozásai ellen. A kémia területén harc folyik a „rezonancia" elmélete ellen. Mindez azt jelenti, hogy harcolunk a reakciós, burzsoá ideológia befolyása ellen, hogy harcolunk a szovjet, szocialista ideológiáért, a dialektikus materializmusért, a haladó tudományért.

A modern természettudomány megbízható, szilárd és igazi filozófiai alapja csakis a dialektikus materializmus. Csakis ez az egyedül tudományos filozófia mutatja meg a tudomány fejlődésének igazi útjait.

Ezt bizonyítják a szovjet fizikusok, biológusok, mikrobiológusok és fiziológusok kimagasló felfedezései. Ezek a felfedezések újra meg újra igazolják az élő és alkotó, igazi és hatalmas, objektív és abszolút emberi megismerés határtalanságáról szóló nagy igazságot.

A nagy Sztálin, aki a szovjet tudósokat merész, forradalmi tudományos hőstettekre lelkesíti, azt tanítja, hogy az élenjáró szovjet tudomány nem határolja el magát a néptől, hanem a népet szolgálja.

Az élenjáró szovjet tudomány felismerte a tudományban meghonosodott hagyományok erejét és jelentőségét, s kiválóan felhasználja őket a tudomány fejlesztésére. A szovjet tudósok ugyanakkor a tudomány legnagyobb mestereinek, Leninnek és Sztálinnak nyomán haladnak és nem rabjai a hagyományoknak. Bátran elvetnek régi hagyományokat, irányelveket, formulákat, tételeket és új utakat törnek a tudományban. Ezt bizonyítják a szovjet tudósok nagyszerű felfedezései is a fizikában, biológiában, agrobiológiában.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a tudományról, mint a társadalmi tudat formájáról?

A természettudományt a termelés, a gyakorlat, a technika fejlődésének szükségletei hozzák létre. A termelés fejlődésével kapcsolatban fejlődik, összefügg ezzel a fejlődéssel és közvetlenül hat reá. Ez a tudomány egyaránt szolgálhatja mind a kapitalista, mind a szocialista termelést. Nem semmisül meg és nem kerül felszámolásra a régi alap eltűnésével és az új alap megjelenésével. Harcolni kell tehát a leegyszerűsítők, a vulgarizátorok ellen, akik azt tartják, hogy Euklidész geometriája, a mechanika, a géptan osztályjellegűek, akik szerint a rabszolgatartó rend és a feudalizmus geometriája helyett meg kell teremteni az új, proletárgeometriát, a burzsoá fizika helyett a proletárfizikát. Így gondolkoztak és ezt ajánlották a machista Bogdanov és a proletkultosok, akik tagadták az objektív igazságot, és akik azt tartották, hogy az igazság csupán szervezett és egybehangolt társadalmi tapasztalat. Mivel pedig — úgymond — a burzsoázia és a proletariátus tapasztalata különbözik egymástól, tehát az igazságuk és a tudományaik is különbözőek.

A machisták, a proletkultosok troglodíták (barlanglakók), a szocializmus ellenségei. Lenin és Sztálin kíméletlenül és kérlelhetetlenül harcoltak ellenük. Machisták és proletkultosok már nincsenek nálunk, de a vulgarizátorok, a leegyszerűsítők még nem vesztek ki. A marristák lényegében ugyanolyan ellenségek, mint a proletkultosok. Azon

a címen, hogy a nyelv osztályjellegű, hogy az elemi (formális) logika törvényei „pártos jellegűek" és ugyancsak „pártos jellegűek" a mechanika, a fizika és a kémia törvényei, a marristák hangzatos, látszólag „baloldali" frázisokkal a tudományban a machista, proletkultos nézetek felélesztésére törekedtek.

Sztálin elvtárs munkája, a „Marxizmus és nyelvtudomány", halálos csapást mért a leegyszerűsítőkre, a vulgarizátorokra a marxista elmélet terén, mint ahogy annakidején a filozófiai vitában megsemmisítő csapás érte a burzsoá objektivizmust, azokat, akik tagadták filozófiai tudományunk bolsevik pártosságát.

*

Megvizsgáltuk a tudomány kérdését, a termeléshez, továbbá az alaphoz és a felépítményhez való viszonyát, valamint a társadalom életében betöltött szerepét. A kérdés nem felesleges, nem skolasztikus, sőt nagy elvi, elméleti és gyakorlati-politikai jelentősége van. A tudomány területén a történelmi örökséghez való viszony annak a kérdésnek helyes elméleti megoldásától függ, hogy milyen jellegű a tudomány kapcsolata a termeléssel, az alappal és a felépítménnyel. Ez a viszony lehet anarchisztikus, nihilisztikus, bogdanovi-proletkultos, vagypedig leninisztálini, bolsevik viszony.

A szocialista társadalom átveszi, örökli, megőrzi és továbbfejleszti mindazokat a nagy vívmányokat, amelyeket az emberiség a tudomány területén elért. De minden tudománynak, így a természettudománynak is, van filozófiai, ideológiai alapja, amely magában foglalja a törvények elméleti magyarázatát és az ezekből folyó következtetéseket. Ez az elméleti, filozófiai alap lehet haladó, materialista, vagy reakciós, idealista. A tudománynak ez az oldala felépítmény és osztályjellegű.

A szovjet tudomány átveszi az általános tömegvonzás newtoni törvényét, azonban lenyesi róla Newton észszerűtlen megállapítását az isteni eredetű első lökésről.

A szovjet tudomány megvédi Darwin elméletét a haladás ellenségeitől, az amerikai és angol reakciósoktól, a papi népbutítástól, azonban elveti a darwinizmusban azt, amit a burzsoá ideológia vitt bele (a malthusista elemeket stb.).

A mai morganista-mendelista biológiai elméletek nem tudományt, hanem áltudományt jelentenek, nem mások, mint a burzsoá ködösítők idealista és metafizikus kiagyalásai. A szovjet tudomány ezeket a kiagyalásokat és „elméleteket" mint áltudományos badarságokat elveti; a weismannisták, mendelisták, morganisták a miszticizmus mocsarába rántják a tudományos gondolatot. Idealista, metafizikus elméleteik, ahelyett, hogy segítenék a mezőgazdaság termelőerőinek a fejlődését, csak gátolják ezt a fejlődést.

A micsurini felfedezések és Liszenko akadémikus felfedezéseinek ereje abban rejlik, hogy gyakorlatiak, hogy a termelést, a termelőerők fejlődését szolgálják. A weismannista-morganista-mendelista elmélet meddő, mint a szerzetesnővér, aki istennek szentelte magát.

A szovjet tudósok kötelessége és döntő fontosságú feladata, hogy kérlelhetetlenül harcoljanak a burzsoá, reakciós, idealista és metafizikus elméletek és befolyások ellen.

4

Vizsgáljuk meg az esztétikai vagy művészeti nézetek, továbbá a művészet és az irodalom kérdését. Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy azonos-e ez a két fogalom: „esztétikai nézetek" és „művészet"? Természetesen nem teljesen azonosak. Az esztétikai nézetek a művészethez, a művészi alkotásokhoz való meghatározott viszonyt jelentik, valamint a szép fogalmával, a művészet és a valóság viszonyával és a művészetnek a társadalmi életben betöltött szerepével kapcsolatos meghatározott nézeteket. Meghatározott gazdasági rend hozza létre őket, amelynek felépítményeként jelentkeznek. E nézeteket a népben a

művészet és az irodalom alkotásai, az irodalmi bírálat és az esztétikai elméletek alakítják ki.

Az esztétikai nézetek bizonyos mértékben mindenkinek, az egész népnek sajátja. A művészeti alkotások létrehozásában azonban távolról sem vesz részt mindenki. Természetesen az adott társadalomban uralkodó esztétikai nézetek vagy esztétikai eszmék, elvek legteljesebben a művészet és az irodalom alkotásaiban jutnak kifejezésre és testesülnek meg. És ebben az értelemben a művészet és az irodalom — mint az adott társadalomban uralkodó esztétikai nézetek megtestesítése és kifejezője — a felépítményhez tartozik.

A meghatározott gazdasági alapon létrejött esztétikai nézetek, eszmék, elméletek, elvek irányítóan hatnak az adott társadalom művészetének és irodalmának fejlődésére. Az esztétikai vagy művészeti nézetek lehetnek haladók vagy reakciósak, realisztikusak vagy formalisztikusak. Lehetnek életvidámak és életigenlők, mint a Szovjetunióban uralkodó szocialista realizmus nézetei, és lehetnek dekadensek, bomlasztók, mint az Egyesült Államokban és a többi kapitalista országban uralkodó esztétikai nézetek.

A mai burzsoá társadalom reakciós, dekadens, valóságellenes esztétikai nézetei a művészetet a dolgozók szellemi elnyomásának eszközeként tekintik, arravaló eszköznek, hogy a dolgozókból engedelmes rabszolgákat csináljanak. Ezeknek a burzsoá „esztétikai" nézeteknek népellenes, embergyűlölő jellegük van.

A mai burzsoá művészet — álművészet, mely az imperialista reakció közvetítő eszköze. Arra irányul, hogy kiölje az emberekből az akaratot a kapitalizmus elleni harcra, demoralizálja és elvonja őket a szocializmusért, a békéért, az igazi demokráciáért vívott forradalmi harc égetően fontos feladataitól.

Mit tartalmaz a mai hanyatló, elfajult burzsoá „művészet" és irodalom? Reakciós, demokráciaellenes, tudományellenes eszméket és babonákat tartalmaz, az ember, az élet

megvetését, a lét véletlenszerűségének hirdetését, az állati ösztönök szítását, rablóháborúk, kozmopolitizmus, individualizmus hirdetését.

A klasszikus, realista művészet — a kritikai realizmus művészete — az életigazság ismeretét nyujtotta, az olvasót vagy a nézőt a humanizmus és a nemes erkölcsi elvek szellemében nevelte. A mai burzsoá „művészet" zászlaja az erkölcstelenség. A klasszikus, realista művészet az ész, a tudomány, a felvilágosodás bajnoka volt. A mai burzsoá művészet az irracionalizmusnak, a „tudatalattinak", az ösztönösnek a védelmezője. A burzsoá „művészet" divatos irányzata, a szürrealizmus, azt vallja, hogy minél értelmetlenebb valamely mű, annál „magasabbrendű".

Ez a burzsoá „művészet" a kapitalista alap kifejezője és visszatükröződése — a kapitalista alap felépítménye. A kapitalista értelmetlenségnek és torzításnak értelmetlen, torz; dekadens „művészet" és irodalom felel meg.

A cári Oroszországban nagyon elterjedtek a dekadens, reakciós esztétikai nézetek, amelyek a reakciós, dekadens, valóságellenes, formalista, kubista, szimbolista, akmeista „művészetben", az ahmatovák és balmontok „művészetében" jutottak kifejezésre.

Amikor országunkban felszámoltuk a kapitalista alapot és szocialista alappal cseréltük fel, gyökeresen megváltoztak az esztétikai, művészeti nézetek is.

A dekadens, burzsoá nézetek, a dekadens, eszmeietlen zene és festészet (ha nem számítjuk az e téren még megmaradt csökevényeket, amelyek ellen harcolnunk kell) nyomtalanul eltünt, mintha a szél fújta volna el. Helyettük a szocialista realizmus esztétikai nézetei szilárdultak meg és terjedtek el, melyek a szovjet művészet és irodalom alkotásaiban jutnak kifejezésre és testesülnek meg.

A szovjet szocialista művészet és irodalom a jelenkor leghaladóbb eszméit fejezi ki, a szocializmus, a kommunizmus, a szocialista népiség eszméit. A szovjet művészet és irodalom a szocialista alap talaján sarjadt, azt tükrözi vissza, annak megerősítését és fejlődését szolgálja, s a szo-

cialista felépítmény elengedhetetlen elemét, elengedhetetlen részét alkotja.

A szovjet szocialista művészet és irodalom szöges ellentétben áll az egész mai burzsoá irodalommal és művészettel.

Látjuk tehát, hogy a művészet, mint az uralkodó osztály történelmileg meghatározott és az adott alapból kinőtt esztétikai nézeteinek kifejezője és megtestesítője, a felépítményhez tartozik.

A felépítmény azonban nem sokáig él, mindössze egy korszakon át. A történelmileg meghatározott alap felszámolásával és megsemmisítésével együtt felszámolásra kerül és eltűnik az általa létrehozott felépítmény. A rothadt kapitalista alapból kisarjadt, a reakciós, burzsoá művészetben kifejezésre jutó és a burzsoá társadalomban elterjedt reakciós, dekadens esztétikai nézetek ezzel az alappal együtt ugyanúgy eltűnnek, mint ahogy eltűntek a feudális-jobbágyi társadalom Bulgarin, Kukolnyik, Grecs stb. műveiben kifejezésre jutó esztétikai nézetei is. Viszont az elmúlt korszak nagyszerű, klasszikus realista művészete nem tűnt el a feudális-jobbágyi társadalom alapjával együtt — mely ezt a művészetet létrehozta —, sőt ellenkezőleg, éppen a szocializmusban kelt igazán életre ez a nagyszerű művészet és vált először a nagy tömegek közkincsévé.

A reneszansz korszakának művészete, Puskin és Lermontov, Gogol, Tolsztoj, Repin, Szurikov, Glinka és Csajkovszkij művészete nem tűnik el, amikor a régi alap, amelyből ez a művészet megszületett, felszámolásra kerül. Ellenkezőleg, ezek a nagyszerű alkotások a szocialista forradalom után váltak elsőízben milliók közkincsévé és okoznak nekünk azóta is nagy esztétikai gyönyörűséget. A XIX. századbeli orosz klasszikus művészet nagyszerű alkotásai bizonyos értelemben, különösen a zenében, a festészetben és részben az irodalomban is (Puskin, Tolsztoj) még ma is olyan művészi mértéket jelentenek, amelyet nem szárnyaltunk túl.

Megvalósult Lenin és Sztálin nagy előrelátása. „L. N. Tolsztoj" című cikkében Lenin azt írta, hogy a cári Oroszország viszonyai között Tolsztojt, a művészt, a lakosságnak csak egy elenyésző kisebbsége ismeri. „Hogy nagy alkotásait valóban *mindenki* tulajdonává tegyük, harcra van szükség, harcra az ellen a társadalmi rend ellen, amely milliókat és tízmilliókat kárhoztatott sötétségre, elnyomásra, kényszermunkára és nyomorúságra; szocialista forradalomra van szükség"[32].

Az, amit Lenin Tolsztoj alkotóművészetéről mondott, vonatkozik a nagy orosz irodalom egészére, a nagy orosz klasszikus művészet egészére, a Szovjetunió népeinek nagy művészi alkotásaira, de vonatkozik az egész világ klasszikus művészetének kincseire, Shakespeare és Balzac, Beethoven és Bizet, Chopin és Liszt, Goethe és Heine művészetére is. Csak a szocialista forradalom és a szocialista rend tette a dolgozók tíz- és százmillióinak lehetővé, hogy korlátlanul gyönyörködhessenek a klasszikus művészet nagyszerű, halhatatlan kincseiben, csak a szocialista forradalom és a szocialista rend állította a művészetet a nép szolgálatába:

Mi magyarázza meg, hogy a Szovjetunióban a régi alap és az annak megfelelő felépítmény felszámolásával, megszüntetésével és eltűnésével felszámolásra kerültek és megszűntek a régi, idejétmúlt nézetek és intézmények, köztük a kapitalizmus előtti és a burzsoá esztétikai nézetek, s helyükbe új, szocialista esztétikai és művészeti nézetek kerültek, viszont a világ művészetének klasszikus alkotásai nem tűntek el, sőt új életre keltek, a nagy tömegek közkincsévé váltak és a szovjet társadalom életében hatalmas szerepük van?

Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy például a XIX. század első felének és közepének orosz klasszikus irodalma és művészete, bár a feudális-jobbágyi gazdasági

---

[32] *Lenin*. Az irodalomról. (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára. 45—48. sz.) Szikra 1949. 69. old.

rend és alap talaján jött létre, nem szolgálta ezt az alapot. Ellenkezőleg, a nagy orosz klasszikus irodalmat és művészetet antifeudális, kritikai és forradalmi szellem hatotta át. Nem a feudális alap megszilárdítását szolgálta, hanem harcosokat fegyverzett fel, hogy küzdjenek ez ellen az alap ellen.

Puskin és Lermontov, Glinka és Szurikov alkotása ugyanazt a társadalmi erőt fejezi ki, mint a dekabrista mozgalom. A filozófia területén Ragyiscsev és Gercen képviselte ezeket a nézeteket.

Az orosz klasszikus irodalom és művészet, valamint Ragyiscsev és Gercen, majd később Belinszkij, Csernisevszkij és Dobroljubov filozófiája, mely a feudális alapon, pontosabban az új, a fejlődő termelőerők és az elavult feudális termelési viszonyok közötti összeütközés talaján nőtt, nem képviselték a feudális alapot szolgáló felépítményt, hanem a felépítmény olyan jelenségei voltak, amelyek utat törtek a feudális-jobbágyi rendet felváltó új társadalom felé.

Grecs, Bulgarin, Kukolnyik és a jobbágyrend hozzájuk hasonló védelmezőinek művészete azonban a feudális alap felépítményét képviselte.

Mi az oka, hogy ugyanannak az alapnak talaján annyira különböző ideológiai, irodalmi és művészeti jelenségek sarjadhatnak és láthatnak napvilágot? Ennek az az oka, hogy mind a feudális, mind a kapitalista alap ellentétes osztályok antagonizmusán épült. Ezért az ideológia területén is ellentétes irányzatok jönnek létre, olyanok, amelyek védik az adott alapot és olyanok, amelyek ellene vannak és aláássák. Ez akkor történik, amikor az új termelőerők ellentmondásba, összeütközésbe kerülnek az idejétmúlt termelési viszonyokkal. Éppen ezen az alapon jön létre a haladó művészet és irodalom, hogy képviselje és kifejezze az új, haladó társadalmi erőket.

„Az új termelőerők és a régi termelési viszonyok összeütközése alapján, a társadalom új gazdasági szükség-

leteinek alapján új társadalmi eszmék keletkeznek, az új eszmék megszervezik és mozgósítják a tömegeket, a tömegek új politikai hadsereggé tömörülnek, új forradalmi hatalmat teremtenek és ezt arra használják fel, hogy a termelési viszonyok terén a régi rendet erőszakkal megszüntessék és új rendet létesítsenek"[33].

Az, amit itt Sztálin elvtárs a haladó társadalmi eszmék keletkezésének feltételeiről mondott, ugyanúgy vonatkozik a művészetben és az irodalomban kifejezésre jutó esztétikai nézetekre és eszmékre is.

A hazát, a népet szívvel-lélekkel szolgálni kívánó, haladó, magas eszmei tartalmú XIX. századbeli orosz klasszikus irodalom és művészet éppen az új termelőerők és az elavult feudális viszonyok közötti összeütközés talaján jött létre.

A XIX. századbeli orosz klasszikus irodalom és művészet felvirágzásának titka a feudális-jobbágyi társadalom súlyos ellentmondásaiban rejlik, a termelőerők és az idejétmúlt feudális viszonyok között fennálló ellentmondásokban, a cári Oroszország mélységes társadalmi, gazdasági és politikai ellentmondásaiban. A XIX. század orosz irodalmát és művészetét az ország anyagi életének fejlődési szükségletei hozták létre, mégpedig azzal a rendeltetéssel, hogy segítsenek a megérett politikai feladatok, a kimélyült gazdasági, társadalmi és politikai ellentmondások megoldásában.

Ez egyaránt vonatkozik Puskin és Lermontov, Gogol és Turgenyev, Nyekraszov és Szaltikov-Scsedrin, Szurikov és Repin, Glinka és Csajkovszkij, mind pedig Tolsztoj alkotóművészetére.

Lenin erről a következőket írta:

„L. N. Tolsztoj még a feudalizmus korszakában lépett fel mint nagy művész. Zseniális alkotásai sorában, amelyeket több mint félszázados irodalmi tevékenysége folyamán írt, leginkább a régi, forradalom előtti Orosz-

[33] A SzK(b)P története. 161. old.

országot ábrázolta, amely 1861 után is fennmaradt egy félfeudális rendszerben, a falusi Oroszországot, a földesúr és paraszt Oroszországát. Oroszország történelmi életének ezt a szakaszát vázolva, annyi nagy kérdést tudott Tolsztoj felvetni munkáiban, olyan művészi erőig tudott emelkedni, hogy alkotásai a legelső helyek egyikét foglalták el a világ szépirodalmában. A forradalom előkészítésének időszaka egy olyan országban, amelyet a feudalizmus hívei elnyomtak, hála Tolsztoj zseniális ábrázolásának, egy lépést jelentett előre az egész emberiség művészi fejlődésében"[34].

Lenin és Sztálin mindig harcoltak a művészet osztályelemzésének leegyszerűsítése ellen. Így például Plehanov szemében Tolsztoj nagy író volt, de mégiscsak olyan író, aki földbirtokos, úr. Ha azonban Tolsztoj csupán a földbirtokosok ideológiájának kifejezője lett volna, akkor nem tudnánk mivel magyarázni alkotóművészetének nagyságát, művészi alkotásainak óriási hatását.

Plehanovval ellentétben Lenin nemcsak azt látta meg Tolsztoj művészetében, hogy Tolsztoj földbirtokos. Tolsztoj művészetében a lényeges, a döntő az, hogy visszatükrözi az orosz parasztforradalmat, ellentmondásaival, erős és gyenge oldalaival együtt. Lenin meglátta Tolsztojban, Tolsztoj művészi alkotásában azt, ami az egész emberiség művészetének fejlődését egy lépéssel előbbreviszi. Az egész orosz klasszikus irodalom és művészet fontos szakaszt jelent az emberiség művészeti fejlődésében.

A realista művészet igen fontos sajátsága, hogy a valóság objektív, igazi megismerésének specifikus formáját — a művészi ábrázoláson keresztül történő megismerést — nyujtja. A művészetet ez hozza közel az igazi tudományhoz. És ebben rejlik a nagy, haladó realista művészet el nem múló jelentősége.

Már Engels megírta, hogy Balzac „Emberi komédia" című művéből többet tudott meg Franciaország történeté-

[34] *Lenin.* Az irodalomról. 69. old.

ről, mint azoktól a történészektől együttvéve, akik ugyanarról az időszakról írtak. Ezen mitsem változtatott Balzac reakciós politikai felfogása, sem legitimizmusa. Hogy ez így van, az a realizmus erejét bizonyítja. Amit Engels Balzacról mondott, ugyanúgy el lehet mondani Shakespeare alkotó munkájáról, vagy a nagy orosz művészetről és irodalomról.

Az orosz realista irodalom és művészet hű tükre volt a régi életnek és ellentmondásainak, művészi módon juttatta kifejezésre a jobbágyrendszerellenes haladó erők történelmi feladatait, törekvéseit, s ugyanakkor a széles néptömegek reménységeit és gondolatait.

A világtörténelem és a népek történetének fordulati korszakában született nagy, haladó művészet és irodalom egyik leglényegesebb vonása a népiség, a népi alkotóművészettel való szoros kapcsolat.

Gorkij mondotta, hogy a nagy művészet mindig kapcsolatban van a nép alkotó szellemével, a népből merít ihletet, onnan veszi alakjait, motívumait, dallamait, meséit stb. Prométheusz, Don Quijote, Faust és más nagy alakok már sokkal előbb éltek a nép fantáziájában, semmint Aiszchilosz, Cervantes és Goethe megalkotta őket. „A zseni, tehát az egyén, egyetlen olyan általánosítást sem adott, melynek mélyén ne a népi alkotószellem lenne, egyetlen olyan típust sem ábrázolt, amely a népi mesékben és mondákban már előbb ne létezett volna"[35].

A klasszikus művészet és irodalom életerejét éppen a népi alkotószellemhez fűződő kapcsolata magyarázza. Ugyanez az oka annak, hogy a klasszikus művészet és irodalom túléli korát és élni is fog mindaddig, amíg él maga a nép, amelynek gondolatait, érzéseit, eszméit, vágyait és ábrándjait valamilyen formában kifejezi. A kíméletlen és könyörtelen idő, amely elfeledtet és megsemmisít mindent, ami felületes, jelentéktelen, idejétmúlt,

---

[35] *M. Gorkij.* Irodalmi és kritikai cikkek. Gihl 1937. 27. old. (oroszul).

reakciós — tehetetlen, ha az emberi szellem és gondolat, a művészi fantázia nagy alkotásairól van szó.

Glinka „Ruszlan és Ludmilla", „Iván Szuszanyin" című művei a feudális alap talajából fakadtak és mégis, ma ugyanolyan elragadók, mint megalkotásuk idején voltak. A „Ruszlan és Ludmilla" gyönyörű, varázslatos szépségű nyitánya ma is nagy cselekedetekre, hősiességre, merészségre buzdít és túláradó érzéseket, magasröptű gondolatokat kelt bennünk. Az „Iván Szuszanyin" pedig a hazaszeretet, az orosz nép iránti szeretet, a hazafiság fennkölt és hatalmas érzéseit kelti.

„Iván Szuszanyin", „Ruszlan és Ludmilla", a „Pique Dame" természetesen ma egészen másképpen hat a szovjet hallgatóra, más élményt jelent számára, mint ahogyan megalkotása idején hatott. Ugyanezt mondhatjuk Puskin, Lermontov, Szurikov, Repin, Tolsztoj nagyszerű alkotásairól is. A mult művészetének és irodalmának nagyszerű alkotásait a szovjet ember azért értelmezi másként, mert a társadalom anyagi életének új feltételei vannak, új a szovjet társadalomban uralkodó ideológia, újak a Szovjetunióban meghonosodott esztétikai nézetek.

Lenin zsenije feltárta Tolsztoj alkotó művészetének lényegét és a szovjet emberek ennek köszönhetik, hogy ma mélyebben értik Tolsztoj műveit, mint a nagy művész maga. Ugyanígy vagyunk az egész nagy klasszikus művészettel is.

Sztálin elvtárs, a mi vezetőnk és tanítónk, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 24. évfordulóján, szovjet hazánk nagy megpróbáltatásainak esztendejében tartott beszédében Lenin és Plehanov, Glinka és Csajkovszkij, Szurikov és Repin orosz nemzetéről beszélt. Az orosz tudomány, művészet és irodalom nagyjai tehát az orosz nemzet, az orosz nép zsenijének megtestesítői. Az ő alkotó művészetükben jutottak kifejezésre az orosz nép haladó nemzeti vonásai. Ugyanezt mondhatjuk el minden más nép nagy klasszikus művészetéről.

A nagy Lenin állapította meg, hogy minden nemzeten

belül két kultúra van: haladó és reakciós kultúra. „Két nemzet van minden jelenkori nemzetben . . . — írta Lenin 1913-ban. — Két nemzeti kultúra van minden nemzeti kultúrában. Van egy nagyorosz kultúra, amely a Puriskevicseké, Gucskovoké és Sztruvéké. De van egy olyan nagyorosz kultúra, amelyet Csernisevszkij és Plehanov neve jellemez. *Ugyancsak két* kultúra van az ukránságban, valamint Németországban, Franciaországban, Angliában . . .”[36]

A nagy klasszikus művészet, melyet a jobbágyi rend, a cárizmus elleni gyűlölet és a népiség, a demokrácia eszméi hatnak át, vezető helyet foglal el a mult demokratikus kultúrájában.

Puskin és Glinka, Gogol és Tolsztoj, Muszorgszkij és Csajkovszkij, Szurikov és Repin művészete hatalmas kulturális örökséget jelent, amelyhez jogosan jutottunk, amelyet a pusztulástól, a feledéstől mentettünk meg és amely most lett először közkinccsé. És való igaz, hogy napjainkban csakis a szocializmus és a szocializmus erői védelmezik igazán és óvják a világ művészetének nagyszerű kincseit a kapitalista barbárok pusztításaitól.

Lenin és Sztálin arra tanítják a szovjet népet és a szocialista kultúrának, a világ leghaladóbb kultúrájának képviselőit, hogy vegyék át a mult haladó kultúrájának minden értékét, tanuljanak a mult haladó orosz művészetének nagyjaitól a zene, a festészet és az irodalom terén, valamint minden más területen és igyekezzenek túlszárnyalni őket művészi tökélyben.

Ilyenformán az esztétikai nézetek és az őket kifejező és megtestesítő művészet a felépítményhez tartozik. Az idejétmúlt alap felszámolásával és megszüntetésével együtt felszámolásra kerülnek és megszűnnek az esztétikai nézetek is, amelyek ennek az alapnak a talaján sarjadtak. Ez egyáltalában nem mond ellent annak a ténynek, hogy a nagy klasszikus, realista művészet, amely művészi

[36] *Lenin.* Az irodalomról. 164. old.

formában meghatározott korszakokkal ismertet meg, nem tűnik el, sőt ellenkezőleg, a néptömegek közkincsévé válik. De az új viszonyok között a mult művészete más értelmet kap, más társadalmi szerepet tölt be, mint a megelőző társadalmi alakulatokban.

Így oldódik meg az a látszólagos „ellentét", hogy az igazi művészet és irodalom — annak ellenére, hogy kétségkívül felépítmény — mégsem tűnik el a reakciós esztétikai nézetekkel, a reakciós művészettel és irodalommal együtt, hanem él azután is, hogy megszűntek azok a feltételek, melyek létrehozták.

Az orosz klasszikus irodalom, az orosz klasszikus, realista művészet, festészet, szobrászat és zene művészi ábrázolásban juttatja kifejezésre az orosz nép történetét, hősi multját, nemzeti függetlenségi harcait, valamint a feudális és a kapitalista elnyomás ellen vívott küzdelmének történetét.

Éppen ezért a klasszikus, haladó, realista művészet az önmagát túlélt alap és felépítményének felszámolása után az új, a győzelmes szocialista társadalomban is megmarad.

A szovjet társadalom fejlődése igazolta a marxizmusnak azt a tanítását, hogy a kapitalizmus bukásával befejeződik az emberiség előtörténete és megkezdődik az igazi története, vagyis a tudatos, tervszerű társadalmi fejlődés a felismert és tudatosan alkalmazott társadalmi törvények alapján. A szovjet társadalom fejlődése gazdasági katasztrófák, osztályösszeütközések nélkül, a termelés anarchiája nélkül és anélkül megy végbe, hogy elpusztítaná a már létrehozott társadalmi gazdagságot, többek között a társadalom termelőerőit.

Az embernek ember általi kizsákmányolására épült antagonisztikus kapitalista alap megsemmisítése, a modern termelőerők és a szocialista termelési viszonyok közti teljes összhang megteremtése, a szocialista felépítmény megléte azt eredményezte, hogy a szocialista fejlődés már nem robbanás útján, hanem fokozatosan, tervszerűen,

a szocialista állam és a kommunista párt kezdeményezésével és vezetésével megy végbe.

A fejlődésnek ez az új típusa, ez az új történelmi törvényszerűsége már megmutatkozott a Szovjetunió mezőgazdaságát átalakító hatalmas szocialista forradalom megvalósításában, jóllehet itt még antagonisztikus ellentéteket kellett megoldani, amelyek fennállottak a munkásosztály s dolgozó parasztság és a kulákság között.

„Mi nyolc-tíz esztendő leforgása alatt országunk mezőgazdaságában megvalósítottuk az átmenetet a burzsoá egyéni-paraszti rendről a szocialista, kolhoz-rendre. Ez forradalom volt, amely megsemmisítette a régi burzsoá gazdasági rendet a falun és új szocialista rendet teremtett. De ez a fordulat nem robbanás útján ment végbe, vagyis nem a fennálló hatalom megdöntése és új hatalom felépítése útján, hanem a falu régi burzsoá rendszeréről egy újra való fokozatos áttérés útján. És ezt azért sikerült véghezvinni, mert ez felülről jövő forradalom volt, mert a fordulat a fennálló hatalom kezdeményezésére ment végbe, a parasztság zömének támogatásával"[37].

A mezőgazdaságban a forradalom a legnagyobbszámú kapitalista osztály, a kulákság elleni harc során ment végbe. A kulákság volt az utolsó osztály, amely ellenségesen állt szemben a szocializmussal; felszámolása után, azután, hogy a Szovjetunió egész gazdaságában győzött a szocialista termelési mód, a szocialista társadalmon belül eltűntek a társadalom haladó fejlődésével szembenálló erők. A szocializmus győzelme azt jelentette, hogy a Szovjetunió a fejlődés új történelmi szakaszába lépett, a szocializmus építésének befejező szakaszába és a szocializmusból a kommunizmusba vezető fokozatos átmenet szakaszába.

Az átmenet a szocializmusból a kommunizmusba olyan fejlődést jelent, amely ugyanannak a társadalmi-gazdasági

---

[37] *Sztálin.* Marxizmus és nyelvtudomány. Lásd A szovjet nyelvtudomány kérdései. 243. old.

alakulatnak, a kommunista alakulatnak keretein belül megy végbe, átmenet a kommunista alakulat első vagy alsó szakaszából a felső szakaszba. Ez az átmenet ugyanannak a gazdasági alapnak, más szóval a szocialista termelési viszonyoknak, a termelőerők és a termelési viszonyok teljes összhangjának talaján megy végbe, nem osztályösszeütközések formájában, hanem a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egységének további fejlődése és elmélyülése útján, a népek közti testvéri együttműködés és barátság, valamint az éltető szovjet hazafiság fejlődésének útján, a szocialista felépítmény aktív, hatalmas segítségével valósul meg. Ez az átmenet nem a meglévő hatalom felszámolásán keresztül vezet, hanem ellenkezőleg, a szovjet hatalom, a szovjet állam szervező, mozgósító és irányító szerepének, az állam további megszilárdulásának és megerősödésének útján megy végbe. Ez az átmenet összefügg az uralkodó szocialista ideológia — a szocialista politikai, jogi, esztétikai és filozófiai nézetek fejlődésével, összefügg a szovjet emberek tudatában meglévő kapitalista csökevények teljes felszámolásának folyamatával.

A társadalmi fejlődés a multban, az antagonisztikus alakulatokban azt jelentette, hogy az antagonizmus növekedett az egész vonalon, gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi téren egyaránt. A kapitalizmus fejlődése egyértelmű a gazdagokat a szegényektől, a kizsákmányolókat a kizsákmányoltaktól, a várost a falutól, a szellemi munkát a fizikai munkától elválasztó szakadék elmélyülésével.

A szocialista társadalom fejlődése is ellentmondásokon keresztül, az ellentmondások leküzdése, a növekedés nehézségeinek leküzdése alapján, továbbá az újnak, a fejlődőnek a régi, az elavult elleni harca és az újnak a győzelme alapján megy végbe. Itt azonban az ellentmondások létrejöttének és leküzdésének, valamint a régi és az új közötti harcnak elvileg más jellege van.

A szocialista társadalom fejlődésében az ellentmondá-

sok leküzdése, a régi és új harca a szocialista társadalom kibontakozó *egységének* alapján történik.

A kapitalista termelési mód fejlődése azt jelenti, hogy elmélyül és kiéleződik az ellentmondás és a konfliktus a modern termelőerők és a kapitalista termelési viszonyok között, valamint az ebből folyó valamennyi antagonisztikus ellentmondás és ellentét. Ezzel szemben a szocialista termelési mód további fejlődése a növekvő termelőerők és a kibontakozó szocialista termelési viszonyok fejlődésének teljes összhangját jelenti. Ez a fejlődés elvezet a város és a falu, a szellemi és a fizikai munka között még meglévő különbségek teljes leküzdéséhez, a munkás, a paraszt és az értelmiség közötti különbség teljes leküzdéséhez, és meghozza a népek testvéri együttműködésének és barátságának további erősödését.

Ilyenformán a szocialista társadalom fejlődése és az átmenet a szocializmusból a kommunizmusba azt jelenti, hogy minden vonatkozásban nő a társadalom egysége. A rabszolgatartó, a feudális és a kapitalista alap a magántulajdonra épül, amely szétválasztotta az embereket. A magántulajdon a kapitalista versenyben egymással szembeállította és állítja az embereket, harci viszonyba, amelynek megnyilvánulása: „mindenki harca mindenki ellen". A kommunizmus irányában fejlődő szocialista társadalomban a szocialista alap a társadalmi tulajdonra épül, amely az emberek tízmillióit összefűzi és eggyé kovácsolja.

Az antagonisztikus alakulatokban az antagonisztikus ellentmondások és az osztályharc alkotta a társadalom fejlődésének fő, döntő hajtóerejét. Ezzel szemben a szocializmusban és a szocializmusból a kommunizmusba vezető fokozatos átmenetnél a fejlődést mozgató erők történetében példátlan új erőként jelentkezik a termelőerők és a termelési viszonyok egysége és teljes összhangja, az ennek talaján kisarjadt erkölcsi-politikai egység, a népek testvéri barátsága, együttműködése és kölcsönös segítsége és az izzó szovjet hazafiság. A fejlődésnek ezek a hajtóerői összehasonlíthatatlanul hatalmasabbak, mint

azok, amelyek a kapitalizmusban hatottak és hatnak ma is. A kapitalizmus hajtóerői az alkotás helyett a rombolás erőivé lettek. A szocialista társadalom fejlődésének hajtóerői biztosítják a társadalom gyors haladását a kommunizmus felé.

A szocialista társadalom átmenete a kommunizmus fejlődésének következő, magasabb fokába, a nálunk most megvalósuló átmenet — ez az új alakulat példátlan gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésének eredménye és belső lehetőségeinek legteljesebb feltárulása.

A szocializmus azelőtt csak az emberiség legkiválóbb elméinek távoli ábrándjaként világított, halvány álomkép volt a kibírhatatlan elnyomásban élő dolgozó tömegek számára. A kapitalista országokban élő dolgozók számára a szocializmus mindmáig is még csak ilyen napfényes álom maradt, de harcolnak a marxizmus-leninizmus zászlaja alatt azért, hogy ez az ábránd valóra váljék.

A Szovjetunió dolgozói ezt a ragyogó álmot már megvalósították. Nálunk nincsenek kizsákmányolók, élősdiek, elnyomók, naplopók. A munka nálunk szabad lett, a munka emberei pedig — tehát egész népünk — az ország, a termelés, az egész szovjet társadalmi és politikai élet gazdájává vált. Olyan lehetőségek nyíltak meg az emberek képességei, adottságai, tehetsége számára, amilyenekre példa még sohasem volt. A szocialista állam, a kommunista párt vezeti őket, amely test a nép testéből, amely a szovjet nép és az egész haladó emberiség esze, legnagyobb bölcsesége és lelkiismerete.

A szovjet nép a szocializmus megvalósítása után magabiztosan megy tovább magasabb célok, a teljes kommunizmus felé. A kommunizmus felé törő legyőzhetetlen, magabiztos haladást fejezik ki a volgai, a dnyeperi, az ukrajnai, a turkméniai, a krimi gigászi építkezések. A kommunizmus felé irányuló haladás nyilvánul meg a természet átalakításának példátlan lendületében, abban, hogy a szabad emberekből álló szocialista társadalom legyőzi a természet erőit. Haladásunkat a kommunizmus

felé megmutatják az iparban, a mezőgazdaságban elért nagyszerű eredményeink, a munka termelékenységének emelkedése, új gépek gyártása, a szovjet szántóföldek terméshozamának csúcseredményei, új növényfajták termesztése. Haladásunk a teljes kommunizmus felé megmutatkozik a szovjet szocialista kultúra felvirágzásában, a szovjet tudomány, irodalom, művészet hatalmas felemelkedésében. Nagy előrehaladásunk a teljes kommunizmus felé azonban mindenekelőtt a szovjet emberek tízmillióinak politikai és kulturális fejlődésében, sokoldalú képességeinek kifejtésében, az élet minden területén megnyilvánuló tömegméretű alkotásában, a Sztahanov-mozgalom hatalmas növekedésében jut kifejezésre.

Az emberek milliói és milliói haladnak biztos léptekkel a kommunizmus felé. Lelkesítőjük, szervezőjük és irányítójuk — a mi drága Sztálinunk, a haladó emberiség legnagyobb gondolkodója és vezére. Bölcs vezetése milliók energiáját serkenti alkotásra, hősiességre, példátlan hőstettekre. Ő volt az, aki felfedte a Sztahanov-mozgalom nagy jelentőségét, meglátta benne a mának legyőzhetetlen erejét. A fejlődő szocialista társadalom új törvényszerűségeit ő tárja fel és megmutatja nekünk, hogyan kell a társadalom fejlődéstörvényeit a kommunizmus érdekében felhasználni.

Sztálin elvtárs „Marxizmus és nyelvtudomány" című zseniális művében újra kiemelte a szocialista felépítmény nagy jelentőségét. Rámutatott arra, hogy milyen nagy szerepe van a marxista tudománynak, amely a természet és a társadalom fejlődéstörvényeiről, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmáról, a szocializmus világméretű győzelméről és a kommunista társadalom építéséről szóló tudomány. A nagy Sztálin serkenti, lelkesíti és irányítja a ma tudósainak százait és ezreit, megtanítja őket forradalmi merészségre és arra, hogyan törjenek újabb és újabb utakat a tudományban.

A kommunizmus építésének lángeszű sztálini terveiből merítenek lelkesedést a költők, művészek, írók, akik

arra hivatottak, hogy halhatatlan művészi ábrázolásban tükrözzék vissza korunk nagyságát, a nagyszerű szovjet emberek bámulatos tetteit, amelyekre későbbi nemzedékek elragadtatással és büszkeséggel fognak visszaemlékezni.

Sztálin elvtárs, a zseniális vezető, a kommunizmus nagy építője, a marxi-lenini elmélet tündöklő fényével világítja meg fejlődésünk útját a kommunizmus felé.

Sztálin elvtárs munkája, a „Marxizmus és nyelvtudomány" megsemmisítő csapást mért Marr vulgáris, leegyszerűsítő, antimarxista nyelvtudományi elméletére. Ez a munka azonban a tudomány többi ágaiban, különösen az irodalom és a művészet terén jelentkező vulgarizátorok ellen is irányul és megtanít bennünket arra, hogy mélyebben és részletesebben elemezzük a társadalmi jelenségeket, alkotó módon értelmezzük a marxizmust, amely mentes mindenféle dogmatizmustól, bibliamagyarázástól, skolasztikától, talmudizálástól.

Sztálin elvtárs zseniális műve, a „Marxizmus és nyelvtudomány" az alkotó marxizmus új klasszikus mintaképe, amely a kommunista társadalom építőit, a kommunista kultúra alkotóit felfegyverzi a társadalmi fejlődés törvényeinek világos és mélyreható értelmezésével, az alap és a főléje épült hatalmas társadalmi felépítmény fejlődéstörvényeinek helyes ismeretével.

Felelős lektor: Székely Andorné

A könyv szedését 1952 március 13-án kezdték meg. Megjelent április 16-án, 5000 példányban.

Ez a könyv az MNOSZ 5601—50 Á és MNOSZ 5602—50 Á szabványok szerint készült.

4454. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.
Felelős: Janka Gyula.

A MARXISTA ISMERETEK KISKÖNYVTÁRA

sorozatban megjelent

FILOZÓFIAI, POLITIKAI GAZDASÁGTANI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI

művek:

Abroszenko, K.: A parasztság szocialista nevelése (52. sz.)	5.—	Ft
Alexandrov, G.: A polgári társadalomtudomány esődje (29. sz.)	2.—	«
Alexandrov, G. F.: Amerikai filozófusok a reakció szolgálatában (96. sz.)	2.—	«
Alexandrov, G. F.: A társadalom fejlődéséről szóló tanítások története (36. sz.)	2.—	«
Alexandrov, I.: Lenin és Sztálin tanítása az igazságos és igazságtalan háborúról (106. sz.)	1.—	«
Alexandrov, G.: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméinek hatalmas átalakító ereje (130. sz.)	1.—	«
Alter, L.: Az USA burzsoá közgazdászai az imperialista reakció szolgálatában (48. sz.)	6.—	«
Ananjev, B. G.: A szovjet lélektan sikerei (27. sz.)	1.50	«
Bahsijev, D.: A bolsevik párt centralizmusa és demokratizmusa (33. sz.)	3.50	«
Berri, L. G.: Munkamegosztás a szocialista társadalomban (57. sz.)	1.50	«
Bihovszkij, B. E.: A modern polgári filozófia zsákutcája (39. sz.)	1.50	«
Boldirev, N. I.: Lenin és Sztálin tanítása a kommunista erkölcsről (136. sz.)	1.50	«
Burkov, B.: A szovjet társadalom erkölcsi-politikai egysége (146. sz.)	1.50	«
Cachin, Marcel: Tudomány és vallás (19. sz.)	1.50	«
Cirlin, L.: A gazdaság militarizálása és a dolgozók elnyomorodásának fokozódása a tőkés országokban	1.—	«
Csernov, F. F.: A szovjet állam szerepe a kommunista társadalom építésében (73. sz.)	1.50	«
Cseszmokov, D. J.: A marxizmus-leninizmus a hazáról és hazafiságról (135. sz.)	2.—	«
Farberov, N. P.: A népi demokratikus országok alkotmányai (129. sz.)	1.50	«
Fedoszéjev, P: Az osztályok és az osztályharc marxi elmélete (7. sz.)	1.50	«
Figurnov, P. K.: A válságok marxi-lenini elmélete (76. sz.)	1.50	«
Francev—Hvosztov: A lenini-sztálini külpolitika — békepolitika (122. sz.)	2.—	«
German, L. I.: A harcos egyház filozófiája (10. sz.)	1.50	«
Glezerman, G.: A munkásosztály és a parasztság közti különbségek kiküszöbölése a Szovjetunióban (121. sz.)	1.50	«
Glezerman: Célunk — a kommunizmus (90. sz.)	2.—	«
Johnson, Hewlett: Egyéniség és marxizmus (40. sz.)	2.—	«
Judin, P.: A termelőerők és a termelési viszonyok teljes összhangja a Szovjetunióban (101. sz.)	1.—	«
Karpinszkij, V.: Hogyan kormányozzák a Szovjetországot (123. sz.)	1.50	«
Kolonyickij—Olesesuk: A vallás a tudomány tükrében (118. sz.)	1.—	«
Kon, F.: F. E. Dzerzsinszkij — Lenin és Sztálin pártjának rettenthetetlen harcosa (88. sz.)	3.—	«
Konsztantyinov, F. V.: Haladó eszmék szerepe a társadalmi fejlődésben (25. sz.)	2.—	«
Konsztantyinov, F. V.: Alap és felépítmény (151. sz)	1.50	«
Kurszánov, G. A.: A gondolkodás logikai törvénye (23. sz.)	1.—	«
Laptyev, J. D.: Sztálin — a kolhozrendszer megalkotója (133. sz.)	1.50	«
Lefèbvre, H.: Hogyan teszi tönkre a francia parasztságot a Marshall-terv? (116. sz.)	2.—	«
Leonov, M. A.: A marxista-leninista világnézet (12. sz.)	2.—	«
Leonov, M. A.: A marxizmus-leninizmus a tudományos előrelátásról (42. sz.)	3.—	«

1.50 Ft

Leontjev, L. A.: A szocializmus politikai gazdaságtana Lenin és Sztálin műveiben (5. sz.) ..... 2.— Ft
Leontjev, L. A.: A politikai gazdaságtan tárgya és módszere (6. sz.) ... 3.— «
Leontyev, A.: A második világháború keletkezése és jellege (115. sz.) .. 1.— «
Loksin, E.: A bolsevik párt harca a Szovjetunió iparosításáért (125. sz.) 5.— «
Mao Ce-tung: A gyakorlatról (132. sz.) ..... 1.— «
Mine, H.: A népi demokrácia néhány problémája a proletárdiktatúráról szóló lenini-sztálini tanítás megvilágításában (117. sz.) ..... 1.— «
Nyegyelin, Sz.: A szocialista mezőgazdaság és szerepe a Szovjetunió népgazdaságának fejlődésében (104. sz.) ..... 2.— «
Polevoj, J. Z.: A lenini „Iszkra" harca az újtípusú pártért (130. sz.) .... 1.50 «
Prokofjev, V.: A tudomány és a vallás ellentéte (138. sz.) ..... 1.50 «
Rozental, M. M.: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és az új ember kialakulása (14. sz.) ..... 2.— «
Bozenoer, Sz. M.: A Vatikán reakciós szerepe a nevelés terén (91. sz.) 1.— «
Szobolev, A.: A népi demokrácia, mint a társadalom politikai szervezetének formája (141. sz.) ..... 1.— «
Szorokin, G.: A Szovjetunió népgazdaságának szocialista tervezése (109. sz.) 3.50 «
Topesiev, A. V.: A tudomány és gyakorlat egysége a fejlődés hatalmas forrása (108. sz.) ..... 1.50 «
Tyitarenko, Sz. L.: A szovjet hazafiság a burzsoá kozmopolitizmus ellen (134. sz.) ..... 1.— «
Trosin, D. M.: Mozgás és fejlődés a természetben és a társadalomban (145. sz.) ..... 2.— «
Umanszkij, J. N.: Az egyéniség a szocialista társadalomban (87. sz.) .. 1.50 «
Vosztrikov, A. V.: Lenin és Sztálin harca a marxista filozófia pártszerűségéért (16. sz.) ..... 2.— «
Vorobjov, V. F.: Sztálin elvtárs — a polgárháború frontjain aratott győzelem megszervezője (77. sz.) ..... 3.— «
Vronszkij, B.: A haladó és reakciós erők harca az Egyesült Államokban (94. sz.) ..... 4.— «
Zisz, A. J.: A kommunista erköles (1. sz.) ..... 1.80 «